

TARTU ÜLICOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Psühholoogia instituut

Nänsi Männik

**EESTI KOOLIPIDAJATE ROLLI TAJUMINE KOOLIDES KIUSAMISE ENNETAMISEL NING
KOGEMUS SELLESSE PANUSTAMISEL JA PARIMATE PRAKTIKATE RAKENDAMISEL**

Magistritöö

Õppekava Rakenduslik käitumisteadus (227502)

Juhendaja: Kristiina Treial, MSc
Kaasjuhendaja: Eike Siilbek, MSc

Tartu 2026

SISUKORD

1. LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
2. ABSTRACT.....	5
3. ÜLEVAADE.....	6
Lahendatav probleem.....	6
Rakendusliku käitumisteaduse ratta rakendamise peamised sammud ja neist saadud taipamised	6
Töö tugevused ja piirangud.....	7
Järeldused ja soovitused praktikutele ja teadlastele.....	7
4. PROBLEEMI KAARDISTUS.....	8
Sihtrühmade (probleemsed) käitumised ja nende olulisus.....	8
Kiusamise määratlus, levik ja mõju.....	8
Koolipidajate roll kiusamise ennetamisel: rahvusvaheline tasand.....	8
Koolipidajate roll kiusamise ennetamisel: Eesti kontekst.....	10
Uuringu eesmärk ja uurimisküsimused.....	11
Uuringumeetod.....	11
Valim.....	12
Informeeritud nõusolek ja andmekaitse.....	12
Andmetöötlus.....	12
Uuringu tulemused.....	13
1. Koolipidaja roll ja vastutus kiusuennetuses.....	13
2. Kiusuennetuse mõtestamine ja rakendamise praktikad.....	15
3. Koostöö ja tugivõrgustikud.....	17
4. Barjäärid, edutegurid ja tulevikuvajadused.....	20
Tulemuste tõlgendamise piirangud ja seos probleempüstitusega.....	23
Probleemsete käitumiste teket ja püsimit seletavaid tegureid organiseeriv raamistus.....	23
5. LAHENDUSTE KAARDISTUS.....	26
Lahendusvõimaluste süstematiseeritud kirjeldus.....	26
Lahendus 1: Riiklik/KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik.....	26
Lahendus 2: Koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik.....	28
Lahendus 3: Koolipidaja praktiline kontrollnimekiri kiusuennetuse toetamiseks.....	30
Soovitused lahendusvõimaluste valikuks.....	31
6. MÕJU-UURINGU VISIOON.....	33
1. Mõju-uuringu eesmärgid.....	33
2. Mõju-uuringu meetodid.....	33
7. VIITED.....	36
8. LISAD.....	40
Lisa A. Haridusandmete portaali Haridussilm 2024. aasta andmed.....	40
Lisa B. Poolstruktureeritud intervjuu vestluskava.....	42
Lisa C. Informeeritud nõusolek uuringus osalemiseks.....	44
Lisa D. Temaatilise analüüsi koodipuu.....	45
Lisa E. Uuringukutse.....	48

Lisa F. Tehisintellekti kasutamise deklaratsioon.....	49
Lisa G. Lihtlitsents lõputöö elektroonseks avaldamiseks.....	50

1. LÜHIKOKKUVÕTE

Magistritöös kirjeldatakse Eesti koolipidajate rolli tajumist koolides kiusamise ennetamisel ning nende kogemust sellesse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel. Lähtekohaks on arusaam, et kiusamise ennetamine ei sõltu üksnes kooli igapäevastest tegevustest, vaid ka sellest, millised tingimused, ressursid, koostöövormid ja prioriteedid on kujunenud koolipidaja tasandil. Töö keskendub kohalike omavalitsuste ehk munitsipaalkoolide koolipidajatele ning käsitleb soovitud käitumisena koolipidajate süsteemset ja järjepidevat panustamist kiusuennetusse.

Empiirilises osas viidi läbi kvalitatiivne uuring kaheksa kohaliku omavalitsuse koolipidaja esindajaga. Andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuudega ning analüüsiti temaatilise analüüsi kaudu. Tulemustest selgus, et koolipidaja roll kiusuennetuses on mitmetasandiline ja ebaühtlaselt mõistetud. Koolipidajat ei nähta igapäevaste kiusamisjuhtumite lahendajana, vaid tingimuste loojana, koolijuhtide ja tugisüsteemide toetajana, koostöö vahendajana ning ennetuse nähtavaks tegijana. Samas piiravad koolipidajate süsteemset panustamist ebaselge vastutusjaotus, valdkondlik killustatus, ressursipuudus, koolide erinev valmisolek kiusuennetusega tegelemisel, ennetustegevuste õhinapõhisus ning kiusamise, eriti küberkiusamise, varjatus.

Tulemuste mõtestamisel kasutati sotsiaalökoloogilise mudeli ja COM-B mudeli elemente. Analüüsi põhjal tuletati kolm võimalikku lahendussuunda: riiklik või KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik, koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik ja praktiline kontrollnimekiri koolipidajatele. Uuritava mõjuga sekkumise visioonina pakutakse välja koolipidajate koostöövõrgustiku pilootprojekt.

Kokkuvõttes leiab töö, et koolipidaja roll vajab selgemat mõistmist ja süsteemsemat toetamist, et kiusuennetuse ei jääks üksnes koolide ja üksikute eestvedajate kanda.

Märksõnad: koolipidaja, kohalik omavalitsus, kiusamise ennetamine, kiusuennetuse, käitumisteadus

2. ABSTRACT

This master's thesis examines how representatives of Estonian municipal school managers – i.e. rural municipality or city authorities maintaining municipal schools – perceive their role in preventing bullying in schools, as well as their experiences in contributing to this effort and implementing best practices. The starting point is the understanding that bullying prevention does not depend solely on the school's daily activities, but also on the conditions, resources, forms of cooperation, and priorities that have been established at the school administrator level. The study focuses on school managers – i.e. municipality or city authority – of municipal schools, and addresses the desired behavior: their systematic and consistent contribution to bullying prevention.

In the empirical section, a qualitative study was conducted with representatives of school managers from eight municipalities. The data was collected through semi-structured interviews and analyzed using thematic analysis. The results revealed that the role of school managers in bullying prevention is multifaceted and not clearly understood. School managers are not seen as resolvers of day-to-day bullying incidents, but rather as creators of conditions, supporters of school leaders and support systems, facilitators of cooperation, and visible agents of prevention. At the same time, the systematic involvement of school administrators is limited by unclear division of responsibilities, sectoral fragmentation, lack of resources, varying levels of readiness among schools to address bullying, the enthusiasm-based nature of prevention activities, and the hidden nature of bullying, particularly cyberbullying.

Elements of the socio-ecological model and the COM-B model were used to interpret the results. Based on the analysis, three possible solutions were identified: a national or cross-local framework for supporting bullying prevention, a regional cooperation network for school managers, and a practical checklist for school managers. A pilot project for a school managers' collaboration network is proposed as the vision for an impact study.

In conclusion, the study finds that the role of school managers requires a clearer understanding and more systematic support so that bullying prevention does not fall solely on the shoulders of schools and individual leaders.

3. ÜLEVAADE

Lahendatav probleem

Käesolev magistritöö keskendub kiusamise ennetamisele koolipidaja ehk kohaliku omavalitsuse perspektiivist. Kuigi kiusamine on laste ja noorte heaolu, vaimset tervist ja koolikeskonda oluliselt mõjutav nähtus, siis ei sõltu selle ennetamine ainult kooli igapäevastest tegevustest. Kiusuennetus vajab, et kooli puudutav laiem süsteem toetaks kiusuennetust järjepidevalt, koordineeritult ja teadlikult.

Eesti kontekstis on koolipidajal vastutus luua eeldused turvaliseks õppimise keskkonnaks, samas praktikas ei ole koolipidaja roll kiusuennetuses kuigivõrd üheselt mõistetud. Küsimus ei seisne pelgalt selles, et kas koolides on kasutusele võetud kiusuennetuse programmid, vaid kas koolipidaja jaoks on olemas rolliselgus, vajalikud ressursid, koostöövormid, andmepõhine ülevaade, rakendustugi ja valmisolek hoida kiusuennetus püsivalt fookuses. Uurimus käsitleb soovitud käitumisena koolipidajate süsteemset ja järjepidevat panustamist kiusuennetusse ning proovib leida vastuseid, milles selline käitumine täpsemalt seisneks ja mis tegurid seda mõjutavad.

Rakendusliku käitumisteaduse ratta rakendamise peamised sammud ja neist saadud taipamised

Tulenevalt rakendusliku käitumisteaduse (RKT) ratta loogikast, juhindub töö probleemi mõistmisest, lahendusvõimaluste kaardistamisest ja mõju hindamise kavandamisest. Kuna töö fookus on probleemi kaardistusel, viidi empiirilise osana läbi kvalitatiivne uuring kaheksa kohaliku omavalitsuse koolipidaja esindajaga, mille eesmärk oli mõista, kuidas koolipidajad tajuvad oma rolli kiusamise ennetamisel koolides, milline on nende kogemus praktikate ja programmide toetamisel ning millised barjäärid ja edutegurid mõjutavad nende võimekust kiusuennetust toetada.

Probleemi mõistmise etapis selgus, et koolipidaja rolli kiusuennetuses võib näha mitmekihilisena. Koolipidajat ei peetud igapäevaste kiusamisjuhtumite lahendajana, vaid eeskätt seda võimaldavate tingimuste loojana, koolijuhtide ja muude tugisüsteemide toetajana, koostöö vahendajana ning ennetuse nähtavaks tegijana erinevate osapoolte suhtes. Samas ilmnes, et koolipidaja roll on omavalitsustes pigem ebaühtlaselt mõistetud ja kujundatud. Kiusuennetus võib jääda ainult koolide tasandile, üksikute eestvedajate õhinapõhiseks tegevuseks või mitme valdkonna vahele hajuvaks teemaks.

Tulemuste mõtestamiseks kombineeriti sotsiaalökoloogilise mudeli ja COM-B mudeli elemente, mis võimaldas käsitleda kiusuennetust mitmetasandilise väljakutsena, kus koolipidaja käitumist mõjutavad nii võimekuse (teadmised, rolliselgus ja andmepõhisus), võimaluse (rahastus, tugiteenused, võrgustikud ja rakendustugi) kui ka motivatsiooniga (ennetuse nähtavus, prioriteetsus, poliitiline tahe) seotud tegurid. Olulise taipamisena võib välja tuua, et koolipidaja panustamist ei saa tugevdada ainult teadmiste suurendamisega, vaid vaja oleks lahendusi, mis muudaksid kiusuennetuse koolipidaja jaoks teostatavaks, nähtavaks ja järjepidevaks tegevuseks.

Lahenduste kaardistamise faasis pakuti töö põhjal välja kolm lahendussuunda: riiklik või KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik, mis aitaks luua rolliselgust, püsivat rahastust ja süsteemsemat tuge; koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik, mis toetaks kogemuste jagamist, üksteiselt õppimist ja rakendustoe tugevdamist; koolipidaja praktiline kontrollnimekiri kiusuennetuse toetamiseks, mis võimaldaks madala lävendiga hinnata olemasolevat olukorda ja kavandada järgmisi samme. Lahenduste hindamise käigus kujunes mõistmine, et koostöövõrgustik ja kontrollnimekiri võiksid olla realistlikumad sammud, samas kui laiem raamistik on pikaajalises vaates suurima potentsiaalse mõjuga.

Mõju-uuringu visioon suunab fookuse koolipidajate piirkondliku koostöövõrgustiku piloteerimisele. Kavandatud pilootprojekt tooks üheks aastaks kokku nelja kohaliku omavalitsuse koostöö, mille jooksul kohtutakse regulaarselt ja nende koordineeriv roll roteeruks osalejate vahel. Mõju-uuringu eesmärk oleks hinnata, mil määral selline võrgustik on koolipidajate jaoks soovitud, teostatav ja väärtuslik ning kuivõrd see aitab suurendada rolliselgust, teadmisi, koostööd ja süsteemsemat kiusuennetuse toetamist.

Töö tugevused ja piirangud

Kiusuennetuse puhul räägitakse sageli sellega otsesemalt seotud osapooltest nagu kool, õpetajad, õpilased, lapsevanemad ja kiusamise ennetamisega tegelevad programmid. Selle töö tugevuseks on keskendumine seni vähe uuritud sihtrühmale ehk koolipidajatele kui koolide kiusuennetust mõjutavale tasandile ning esile toomine, kuidas koolipidaja kujundab neid tingimusi, milles koolid ennetustööd teevad.

Töö valim on mitmekesine, kuna sellesse kaasati erineva suuruse ja koolivõrgustikuga kohalike omavalitsuse esindajaid, mis võimaldas mõista nendest teguritest tulenevaid erisusi ja kogemusi. Poolstruktureeritud intervjuud andsid võimaluse koguda nüansirikast sisendit rollitajust, programmidest, koostööst, barjääridest ja tulevikuvajadustest.

Tööl on praktiline väljund, mis ei piirdu ainult probleemi kirjeldamisega ning seob tulemused lahendusvõimalustega. See aitab panna koolipidajate kogemused rakenduslikku raamistikku, et luua alus järgmisteks sammudeks nii praktilises mõttes kui ka edasises uurimistöös.

Olgugi, et töö tulemused näitavad olulisi mustreid ja võimalikke probleemkohti, esineb selles piirang väikese ja ettekatsetatud valimi näol – kaheksa intervjuu põhjal ei saa teha üldistusi kõikide Eesti kohalike omavalitsuste kohta. Kuna intervjuueeritavad esindasid erinevaid ametikohti, ja seeläbi ka vaatenurki, ei pruugi nende lähtekoht peegeldada nende organisatsiooniülest seisukohta.

Kui enne sai mainitud töö tugevusena seatud fookust koolipidajatele, siis võib seda vaadata ka piiranguna. Kui töö kirjeldab seda, kuidas koolipidajad ise oma rolli ja võimalusi näevad, siis selles puudub dimensioon, kuidas koolid ja teised seotud pooled koolipidaja tuge kogevad.

Veel tuleb piiranguna arvestada, et lahenduste kaart ja mõju-uuringu visioon on töö põhjal loodud ettepanekud, mitte veel reaalselt testitud sekkumised. Nende rakendatavus ja mõju vajavad edasist piloteerimist ja hindamist.

Järeldused ja soovitused praktikutele ja teadlastele

Koolipidaja roll kiusuennetuses vajab selgemat läbi mõtlemist ja süsteemsemat toetamist.

Koolipidaja ei pea katma kooli vastutust ega lahendama igapäevaseid kiusamisjuhtumeid, kuid tal on mõju sellele, kas koolidel on olemas vajalikud vahendid, tugistruktuurid, rakendustugi, koostöövõrgustikud ja prioriteetsus kiusuennetusega järjepidevalt tegeleda.

Edasiste uuringu tegijatele annab töö aluse uurida koolipidaja rolli süstemaatilisemalt ja mitme osapoole perspektiivist, see tähendab, et paralleelselt võiks võrrelda koolipidajate, koolijuhtide, tugispetsialistide ja programmipakkujate arusaamu, millist tuge koolid tegelikult vajavad ja millised koolipidaja tegevused aitavad ennetust kõige tõhusamalt järjepidevana hoida. Lisaks vajaks testimist, kas koolipidajate koostöövõrgustik suurendab rolliselgust, teadmisi, koostööd ja konkreetseid kiusuennetust toetavaid tegevusi. Mõju-uuringutes võiks koolipidajate hinnangute kõrval mõõta ka koolide kogetud tuge, ennetustegevuste rakendamist ning pikemas plaanis ka muutusi õpilaste turvatundes ja kiusamise levimusel.

4. PROBLEEMI KAARDISTUS

Sihtrühmade (probleemsed) käitumised ja nende olulisus

Käesolevas töös on probleemseks käitumiseks kiusamine koolikeskkonnas, sealhulgas selle varjatunud vormid digikeskkondades. Uurimuse fookuses on aga kiusuennetus koolipidaja ehk kohaliku omavalitsuse haridusvaldkonna esindaja perspektiivist: kuidas nemad tajuvad oma rolli, millised tegurid mõjutavad nende kogemust kiusuennetusse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel ning mida on vaja soovitud käitumiseks ehk süsteemseks ja järjepidevaks panustamiseks kiusuennetusse. Seetõttu keskendub probleemi kaardistus nii kiusamise olulisusele kui ka koolipidaja tasandil olevatele võimalustele, piirangutele ja toetavatele teguritele, mis kujundavad kiusuennetust koolides.

Kiusamise määratlus, levik ja mõju

Kiusamine on soovimatu agressiivne käitumine, mis kordub aja jooksul ja millega kaasneb võimu ebavõrdsus (Olweus, 1993). Kaasajastatud, kaasavama määratlusena on välja pakutud, et kiusamine koolis on kahjulik sotsiaalne protsess, mida iseloomustab sotsiaalsete ja institutsionaalsete normide poolt tingitud võimuvahetused. Tegemist on sageli korduva nähtusega avaldades õpilaste või koolipersonali vahelise soovimatu suhtlemiskäitumisena, mis tekitab füüsilist, sotsiaalset ja emotsionaalset kahju kiusatavatele isikutele või rühmadele ning laiemale koolikogukonnale (O'Higgins Norman et al., 2025). See eristab kiusamist üksikutest konfliktidest, tülidest või erimeelsustest. Kiusamine võib olla füüsiline (löömine, tõukamine), verbaalne (mõnitamine, solvamine, narrimine) või sotsiaalne (ignoreerimine, grupist välja arvamine, laimujuttude levitamine) (Haridus- ja Teadusministeerium, 2017). Tehnoloogia levikuga on lisandunud küberkiusamine – ähvardav või ahistav käitumine digitaalsete kanalite, näiteks sotsiaalmeedia, tekstisõnumid ja e-kirjad, kaudu (American Psychological Association, 2018).

Ülemaailmsel andmetel kogeb igakuiselt koolis kiusamist iga kolmas õpilane (UNESCO, 2019). Sarnane statistika on Eesti kohta, kus HBSC Eesti uuringu 2022. aasta andmete järgi on koolis kiusamist kogunud 33% 11–15-aastastest õpilastest (Piksööt & Oja, 2023). Haridusandmete portaali Haridussilm 2024. aasta andmetel on 36% 4. ja 8. klasside õpilastest viimase kahe nädala jooksul kiusamist kogunud, kuid kohalike omavalitsuste lõikes esineb näitajates arvestatavaid erinevusi (Lisa A, Tabel A1).

Teadustööd on leidnud, et kiusamise ohvriks olemine avaldab ulatuslikku ja sageli pikaajalist mõju laste ning noorukite heaolule. Kõige tugevamalt on tõestatud seos vaimse tervise probleemidega, eelkõige depressiooni, ärevuse ja suitsidaalsusega, kusjuures need tagajärjed võivad ulatuda kaugemale täiskasvanuikka (Fleisher & Schwartz, 2003; Moore et al., 2017). Lisaks on kiusamise ohvritel täheldatud füüsilisi kaebuseid (nagu unehäired ja peavalud), riskikäitumist (nagu uimastite tarvitamine) ning võimalikku akadeemilise soorituse langust (Moore et al., 2017). Fleisher ja Schwartz (2003) rõhutavad, et kiusamise psühholoogiline mõju ulatub kaugemale vahetust kogemusest, mõjutades ohvri isiksuse kujunemist, sotsiaalseid suhteid ja võimet usaldust luua teiste suhtes.

Koolipidajate roll kiusamise ennetamisel: rahvusvaheline tasand

UNESCO (2019) raportis on kokkuvõtvalt välja toodud, et kiusuennetuses edukatel riikidel on mitu ühist tegurit, mille seas on pühendumus turvalise ja positiivse kooli- ning klassiruumikeskkonna edendamisele, tõhusad süsteemid koolivägivalla ja kiusamise raporteerimiseks ning monitoorimiseks, tõenduspõhised programmid ja sekkumismeetmed, õpetajate koolitus ja toetamine, kannatanud

õpilaste toetamine ja suunamine, samuti õpilaste kaasamine ja osalus; ka poliitiline juhtimine ja pühendumus koos tugeva õigus- ja poliitilise raamistikuga, mis käsitleb lastevastast vägivalda ning koolivägivalda ja kiusamist, on tõhusaks vahendiks koolivägivalda ja kiusamise vähendamisel või selle madala levimuse säilitamisel.

UNESCO ja Prantsusmaa haridusministeeriumi kokkukutsutud teaduskomitee on sõnastanud nn haridusülese lähenemise (ingl *whole-education approach*) kiusamise ennetamisele, viidates, et ühe kooli algatused jäävad piiratuks, kui süsteemi tasandilt ei tule vastavaid raamistikke, ressursse ja tuge. Lähenemises on üheksa komponenti, mis peavad koos toimima: poliitiline juhtimine ja õigusraamistik, õpetajate koolitus ja tugi, hoolivat koolikliimat toetav õppekava, turvaline kooli- ja klassikeskkond, aruandlus- ja suunamissüsteemid, osapoolte kaasamine, õpilaste osalus, sektoritevaheline koostöö ning seire ja mõju hindamine. Raamistuses peetakse riiklikke ja piirkondlikke haridussorganeid (ingl *sub-national education authorities*) vastutavaks koolide toetamise, programmide kavandamise, sektoritevahelise koordineerimise ja süsteemse jätkusuutlikkuse eest (UNESCO, 2020). Sama loogikat kinnitab ka Euroopa-spetsiifilist kooliülest lähenemist (ingl *whole-school approach*) käsitlev raport (Cefai et al., 2021), et süsteemne lähenemine heaolule ja vaimsele tervisele koolis on jätkusuutlik vaid siis, kui seda toetab kohaliku, piirkondliku ja riikliku haridusvõimu pikaajaline pühendumus.

Ühekordsed meetmed ennetamisel ei ole tulemuslikud; kestlik mõju eeldab just haldustasandi ankurdust (UNESCO, 2020). Koolipõhise ennetuse põhimõtetest lähtuvalt peab ennetus olema aktiivne, struktureeritud ja järjepidev, kus toimivad aktiivõppemeetodid, struktureeritud tunnid ja rühmatööd, kindel õppekava ning läbimõeldud õppeprotsess, mis sisaldab vähemalt 10-15 kohtumist/tundi ning mitmeosalist järjepidevat tegevust; mittetoimivaks peetakse passiivseid ja ühekordseid tegevusi, sh loenguid, ühekordseid üritusi, ainult infomaterjale (postrid, voldikud jms) ning struktureerimata spontaanseid arutelusid (Streimann et al., 2020).

Maailmas on 32 riiki, kellel on terviklik õigusraamistik koolivägivalda vastu võitlemiseks (UNESCO, 2024). Samas täpsemaks vaatlemiseks sobivad Põhjamaade haridussüsteemid, mis on Eestile kõige sarnasemad, kuna nendes riikides vastutavad munitsipaalkoolide eest valdavalt kohalikud omavalitsused. Soomet ja Norrat tuuakse ka teistele riikidele eeskujuks, kus rakendatakse mõnd üleriiklikku sekkumismeedet, mis kasutavad vastavalt KiVa ja Olweuse kiusamisvastast programmi (Cosma et al., 2024). Soome, Rootsi ja Norra asuvad kiusamise leviku poolest maailmas viimaste seas või selle lähedal (Craig et al., 2009).

Soomes sätestasid 2013. aasta seadusemuudatused kohustuse, et iga põhiharidust pakkuv asutus peab omama kiusamise ennetamise ja sekkumise plaani (Student Welfare Act, 2013). HBSC 2022. aasta uuringu kohaselt on Soomes 9%-13% noortest (sõltuvalt vanusest ja soost) kogenud kiusamist vähemalt 2-3 korda kuus viimase paari kuu jooksul (Health Behaviour in School-aged Children Study, 2023). KiVa programmi, mida kasutavad 2016. aasta seisuga üle 90% põhikoolidest (Sainio et al., 2020), kestlikkust uurinud Herkama jt (2022) leidsid, et kui KiVa programm oli ametlikult nimetatud peamiseks meetodiks omavalitsuse kiusamisvastases tegevuskavas, siis see pakkus koolidele KiVa rakendamiseks kindla institutsionaalse aluse, soodustades programmi jätkusuutlikkust.

Rootsi haridussüsteemis haldavad munitsipaalkoolid 290 omavalitsust. Riigi 2010. aasta haridusseadus (Skollag, 2010) kohustab koolipidajaid ennetama solvavat kohtlemist, sealhulgas kiusamist. Riiklikul tasandil koolide üle järelvalvet teostav haridusinspeksioon ning laste ja õpilaste ombudsman võib määrata omavalitsusele trahve, kui kiusamisennetuse kohustust pole täidetud. HBSC 2022. aasta uuringu kohaselt on Rootsis 5%-12% noortest (sõltuvalt vanusest ja soost) kogenud kiusamist vähemalt 2-3 korda kuus viimase paari kuu jooksul (Health Behaviour in School-aged

Children Study, 2023). Kaheksa kõige levinuma kiusamisennetuse programmi rakendamise kohta läbiviidud uuring näitas, et standardsed programmid ei tööta tervikpakettidena nii hästi kui oodatud; pigem on tõhusad programmide komponendid, mille mõju sõltub kohaliku konteksti arvestamisest (Flygare et al., 2013). Ühe Rootsi omavalitsuse kiusamise ennetuse mudelit uurinud Larsson (2018) leidis, et kuna riigi tasandil pakutavad standardiseeritud ennetusprogrammid ei suuda arvestada koolide eripäradega, peavad omavalitsused võtma aktiivse rolli kohaliku konteksti analüüsimisel ja sekkumiste kohandamisel.

Norra haridusseadus sätestab õpilase õiguse turvalisele koolikeskkonnale, kohustab koole ja nende pidajaid rakendama nulltolerantsi kiusamise, vägivalda ja ahistamise suhtes ning tegutsema järjepidevalt nende ennetamiseks. Koolidel lasub tegevuskohustus sekkuda ja juhtumitest teatada, koolipidajate vastutus on tagada kohustuse täitmine. Järeelvalveasutustel on õigus teha siduvaid ettekirjutusi ja rakendada sanktsioone koolipidaja suhtes, kui seatud kohustus on jäetud täitmata (Støen & Gutzwiller-Helfenfinger, 2023). HBSC 2022. aasta uuringu kohaselt on Norras 5%-12% noortest (sõltuvalt vanusest ja soost) kogenud kiusamist vähemalt 2-3 korda kuus viimase paari kuu jooksul (Health Behaviour in School-aged Children Study, 2023). Olweus, Solberg ja Breivik (2020) uurisid Olweuse kiusamisennetuse programmi pikaajalist mõju võrreldes 70 kooli, kes seda järjepidevalt rakendasid, 102 kooliga, kes programmi katkestasid: rakendamist jätkanud koolides oli kiusamise ohvriks olemise tõenäosus märkimisväärselt madalam kahe kuni kaheksa aasta jooksul pärast programmi kasutuselevõttu. Autorid järeldasid, et programmi pikaajaline mõju ei tulene mitte üksikutest tegevustest, vaid kooli organisatsioonilisest õppimisest ning pikaajalisest kultuurimuutusest, mis nõuab järjepidevat rakendamist ja institutsionaalset toetust.

Soome, Rootsi ja Norra kogemus näitab, kuidas koolipidaja roll kiusamise ennetamisel ulatub haldusfunktsioonist kaugemale ning hõlmab aktiivset vastutust süsteemi toimimise ja järjepidevuse eest. Nendes riikides on see roll kujundatud erineval viisil – omavalitsuse pühendumuse kaudu konkreetsele tõenduspõhisele programmile, kohaliku konteksti süsteemse arvestamise kaudu või õigusliku vastutuse selge sätestamise kaudu –, kuid ühisjoonena toimib koolipidaja kõigil juhtudel võtmelülina riikliku poliitika ja koolitasandi praktika vahel. Kiusamise ennetamise tulemuslikkus ei sõltu seega üksnes koolide valmisolekust tegutseda, vaid sellest, kuivõrd süsteemset on koolipidaja roll kujundatud. Need näited loovad aluse uurimaks, kuivõrd ja millisel viisil tajuvad Eesti koolipidajate esindajad oma rolli mitte ainult koolide haldajana, vaid kiusuennetuse süsteemse toetajana.

Koolipidajate roll kiusamise ennetamisel: Eesti kontekst

Eesti Vabariigi põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS) reguleerib valla või linna ametiasutuse hallatavate asutustena tegutsevate koolide (munitsipaalkool) ning Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavate asutustena tegutsevate koolide (riigikool) tegevust. Munitsipaalkooli pidajaks on vald või linn, riigikooli pidajaks on riik, eraõigusliku juriidilise isiku asutusena tegutsevale koolile kohaldatakse käesolevat seadust niivõrd, kuivõrd erakooliseadus ei sätesta teisiti (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010).

PGS § 4 lg 2 ja § 7 lg 1 kohustavad põhikoolipidajat ja põhikooli looma mh turvalise õppekeskkonna. Eeltoodud normidest tuleneb põhikooli ja põhikoolipidaja turvalisuse ja tervise kaitse tagamise kohustus. See laieneb kogu õpilase kooli hoones ja selle territooriumil viibimise ajale, sõltumata sellest, kas tegu on õppetunni, vahetunni, pikapäevarühma või muu analoogse kooli korraldatud tegevuses osalemisega (Riigikohtu halduskolleegium, 2017).

Praxise kiusamisennetuse uuringu poliitikasoovituse kohaselt ei ole kohaliku omavalitsuse roll kiusuennetuses ainult kooli pidamine või rahastamine, vaid ka süsteemsuse, järjepidevuse, koostöö ja kogukondliku toe loomine. KOV saab toetada koole, koolitöötajaid, lapsevanemaid, noorsootööd ja huviharidust nii, et kiusamise ennetamine ei jääks üksikute koolisiseste eestvedajate õlule (Kendrali et al., 2022).

Kiusamisvaba haridustee kontseptsioon (Haridus- ja Teadusministeerium, 2017) toob välja, et koolipidaja vastutab vaimselt ja füüsiliselt turvalise õppekeskkonna loomiseks vajalike eelduste ja ressursside tagamise eest. Kontseptsioonis sõnastati viis eesmärki aastaks 2020: kvaliteedimärgina toimiv ennetuse ja sekkumiste süsteem, tõenduspõhised programmid, kiusamise ennetamise ja sekkumise meetodika lõimimine õpetajate tasemeharidusse, programmide rakendamise rahastamine koolipidaja poolt ning ministeeriumi panus programmide arendamisse ja mõju hindamisse. Edasiste tegevuste kavas loetleti üheksa valdkonda, sealhulgas teema prioriteetsuse tõstmine koolipidajate ja koolide jaoks, küberkiusamise sekkumise võimekuse avardamine, sihtrühma laiendamine eesti keelest erineva õppekeelega koolidesse ning kestliku rahastus- ja toetusmudeli väljatöötamine (Haridus- ja Teadusministeerium, 2017).

See kontseptsioon defineeris koolipidaja rolli kui eelduste ja ressursside tagaja, kuid praeguseks on nii aastaks 2020 seatud eesmärgid kui ka edasiste tegevuste kavas loetletud teemad endiselt aktuaalsed ning loovad käesolevale uuringule olulise lähtekoha, kuna intervjuudes käsitleti just koolipidaja rolli, ressursside, programmide, küberkiusamise ja süsteemse toetuse küsimusi.

Uuringu eesmärk ja uurimisküsimused

Uuringu eesmärk oli mõista, kuidas koolipidajad tajuvad oma rolli koolides kiusamise ennetamisel ning milline on nende kogemus sellesse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel.

Eesmärgist lähtuvad uurimisküsimused:

- Kuidas koolipidajate esindajad määratlevad oma rolli ja vastutust koolides kiusamise ennetamisel?
- Milline on koolipidajate esindajate kogemus kiusuennetuse parimate praktikate – sh tõenduspõhiste programmide – rakendamisel ja sellesse panustamisel?
- Millised on peamised barjäärid ja edutegurid, mis mõjutavad koolipidajate esindajate võimekust kiusuennetust koolides toetada?

Uuringumeetod

Koolipidajate esindajatelt sisendi kogumiseks viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud, mis võimaldas paindlikkust küsida täpsustusi, lisainformatsiooni teemade kohta, mida intervjuueeritavad ise tõstatasid või vältida liigselt korduvaid küsimusi, kui need olid juba vestluses eelnevalt kaetud. Intervjuud, keskmise pikkusega 60 minutit, viisin läbi videosilla vahendusel vahemikus 4.-27. märts, 2026.

Intervjuu kava (Lisa B) koosnes järgmistest teemaplokkidest: sissejuhatus ja taust, hoiakud ja probleemitaju, koolipidaja roll kiusamise ennetamisel, koolipidaja teadmised ja arusaamad kiusuennetusprogrammide rakendamisest, koostöö koolide ja teiste osapooltega, rakendamise edukus ja väljakutsed, vajadused ja võimalused edasisteks arenguteks.

Valim

Uuringu sihtrühmaks olid munitsipaalkoolide koolipidajad Eestis; riigi- ja erakoolipidajad jäid valimist välja, et skoop hoida konkreetsem piiratud valimi tõttu. Täpsemateks kontaktpunktideks kujunesid kohalikes omavalitsuses koolipidajate esindajad erinevates rollides, muuhulgas abilinnapea, hariduskomisjoni liige, haridusosakonna juht, haridusspetsialist, terviseedendaja ja valla volikogu esimees. Oluline on märkida, et kaks intervjueeritavat täitsid samaaegselt kahte erinevat ametit – üks kui koolipidaja esindaja ja teine kui koolisisene amet –, mis andis täiendavalt huvitavat siseperspektiivi, ent võib tekitada ka rollipiiride hägustumise küsimuse.

Valimi moodustamisel kasutati meetodina ettekatsetatud valimit, mis on kvalitatiivses uurimistöös kasutatav meetod ja mille eesmärk on leida ja valida välja informatiivseid juhtumeid, et piiratud ressursse võimalikult tõhusalt ära kasutada (Patton, 2014). See hõlmab selliste isikute või isikute rühmade väljaselgitamist ja valimist, kes on uuritava nähtuse suhtes väga teadlikud või kellel on sellega seoses palju kogemusi (Creswell & Plano Clark, 2011).

Valimisse kaasati kaheksa kohaliku omavalitsuse koolipidaja esindajat. Kohalikud omavalitsused valisin elanike ja munitsipaalkoolide (gümnaasium ja põhikool ühes asutuses, koolieelne lasteasutus ja üldhariduskool ühes asutuses, lasteaed-põhikool, põhikool) arvu alusel. Selgema ülevaate saamiseks liigitasin KOVid kategooriatesse väike, keskmine ja suur (Tabel 1), et tagatud oleks mitmekesine esindatus erineva suurusega piirkondade ja koolivõrgustikega.

Tabel 1

Valimi moodustamise loogika

Kategooria KOVide elanike arvu alusel	Elanike arvude vahemikud	Keskmine koolide arv ühe KOVi kohta	Koolipidajate arv valimis
Väike KOV	Kuni 5000	1,9	2
Keskmine KOV	5001-15000	3,8	3
Suur KOV	Üle 15000	11,6	3

Märkus. Veeru 2 andmed pärinevad Siseministeeriumi rahvastikustatistikast (2026); veeru 3 andmed Haridusportaali koolikaardilt (2026)

Informeeritud nõusolek ja andmekaitse

Intervjuude toimumise eel saadeti kõikidele intervjueeritavatele informeeritud nõusoleku vormi (Lisa C) tutvumiseks ja nõustumise korral digitaalseks allkirjastamiseks või e-maili teel kirjalikult kinnitamiseks. Iga intervjuu toimumise alguses küsiti veel kord üle nõusolekut vestluse salvestamiseks transkribeerimise ja analüüsi eesmärgil. Ükski osaleja ei soovinud katkestada oma osalemist või loobuda küsimustele vastamast. Kõik isikute ja organisatsioonidega seonduvad andmed on uurimistöös konfidentsiaalsed. Viidates intervjueeritavate vastustele kasutatakse üldistavaid tunnuseid.

Andmetöötlus

Poolstruktureeritud intervjuude salvestamiseks ja transkribeerimiseks kasutati Microsoft Teamsi rakendust. Iga intervjuu järgselt anonümiseeriti transkriptsioonid: intervjueeritavate nimed asendati koodnimetustega ning muud nime- ja kohaviited eemaldati või muudeti üldistavale kujule (näiteks nimelisest koolist sai lihtsalt liiginimetus kool, nimelisest vallast sai liiginimetus vald). Seejärel tegeleti

transkriptsioonide üle lugemise ja korrastamisega, segaseks jäänud tekstiliste osade üle kuulamise ja täpsustamisega ning märkmete tegemisega kodeerimisprotsessi jaoks. Intervjuude transkriptsioone (153 lk) analüüsiti esialgu seitsme teema kaudu, mille juures kasutati osaliselt ka rakenduste ChatGPT ja Claude abi, andes nendele esmaseid leide teemade, alateemade ja koodide lõikes tagasisidestamiseks, märkamata jäänud korduvate mõtete esile tõstmiseks ning koodide kokku koondamise võimaluste läbimõtlemiseks ja täiendavaks analüüsimiseks.

Intervjuude analüüsiks kasutati temaatilist analüüsi (Braun & Clarke, 2006), mis on kvalitatiivne meetod andmetes esinevate mustrite ehk teemade tuvastamiseks, analüüsimiseks ja kirjeldamiseks. Analüüs koosnes kuuest faasist: andmetega tutvumine, esialgsete koodide loomine, teemade otsimine, nende ülevaatamine, määratlemine ja nimetamine ning lõpuks kokkuvõtte kirjutamine. Kõigepealt tehti analüüs iga üksiku intervjuu põhjal, seejärel kõigi intervjuude üleselt.

Temaatilisel analüüsimisel kasutati deduktiivse (intervjuuraamistikust lähtuv) ja induktiivse (andmetest esile kerkiv sisu) lähenemise kombinatsiooni. Esmalt määratleti deduktiivsed teemad analüüsi raamistamiseks, mis põhinesid intervjuukava ülesehitusel ja peegeldasid uurimisküsimusi: 1) koolipidaja rolli enesemääratlus; 2) probleemi olulisus ja prioriteetsus; 3) tajutud vastutus, roll ja piirangud kiusuennetuses; 4) programmide tajutud väärtus, roll ja seotus; 5) vertikaalne ja horisontaalne koostöö; 6) rakendamise barjäärid ja edutegurid; 7) vajadused ja tulevik. Nende teemade alla kujunesid induktiivselt koodid ja alamteemad, mis aitasid esmaseid teemasid täpsemaks muuta, nendesse uusi nurki tuua ning töid andmetest esile korduvad mustrid ja varieeruvused vastajate sisendite lõikes. Selle analüüsi tulemusel said esialgsed teemad veidi kokku koondatud ja ümber sõnastatud ning juurde tekkisid relevantssed alateemad. Terviklik struktuur, mis hõlmas teemasid, alateemasid ja nendega seotud koode (Lisa D, Joonis D1), võimaldas välja selgitada vastused püstitatud uurimisküsimustele.

Uuringu tulemused

Uuringu tulemused näitavad, et koolipidaja roll kiusuennetuses on mitmetasandiline. See ei piirdu koolide formaalse haldamise ja programmide rahastamisega, vaid hõlmab süsteemsete tingimuste loomist, koolijuhtide võimendamist, tugivõrgustike toetamist, ennetustegevuse nähtavaks tegemist, huvikaitset ning valdkondadeülese koostöö soodustamist. Samal ajal kujundavad ja piiravad seda rolli ebaselge vastutusjaotus, valdkondlikud silotornid, ennetuse süsteemne killustatus, ressursipuudus, õhinapõhisus, koolide erinev valmisolek ning küberkiusamise varjatus.

1. Koolipidaja roll ja vastutus kiusuennetuses

Kõikide intervjuueeritavate lõikes ei olnud koolipidaja roll kiusuennetuses üheselt määratletud ega samal viisil mõistetud. Rolli tajumine varieerus sõltuvalt vastaja ametikohast, varasemast kogemusest, omavalitsuse suuruselt, koolide arvust ning sellest, kuidas kiusuennetust käsitleti eraldi probleemina või laiemas heaolu ja tervisedenduse osana. Üldiselt ei kirjeldatud koolipidajat kui osapoolt, kes peaks igapäevaselt koolis kiusamisjuhtumeid lahendama. Pigem nähti koolipidaja rolli tingimuste loomises, koolijuhtide ja tugisüsteemide toetamises, koostöö vahendamises ning vajadusel laiemas huvikaitstes.

Koolipidaja kui võimaldaja ja tingimuste looja

Kõige läbivamalt kirjeldati koolipidajat kui koolide toetajat ja võimaldajat. See tähendas eeskätt tingimuste loomist, mille kaudu kool saab kiusuennetusega tegeleda: programmide ja koolituste võimaldamist, tugiteenuste tagamist, koolijuhtide toetamist ning rahalist panustamist.

Mitmes intervjuus väljendati, et koolipidaja mõju avaldub kaudselt koolijuhi ja tugisüsteemide kaudu. Näiteks Intervjueeritav 2 seostas koolipidaja rolli tugiteenuste tagamisega, tuues esile sotsiaalpedagoogide, koolipsühholoogide ja teiste spetsialistide olulisuse. Intervjueeritav 1 rõhutas, et koolijuht peab tajuma koolipidaja tuge, sest koolijuhi võime koolis väärtusi ja turvalist keskkonda kujundada sõltub ka sellest, kas ta tunneb end koolipidaja poolt toetatuna.

Seega, tuli koolipidaja roll esile eelkõige kaudse mõjuna: koolipidaja ei pruugi sekkuda üksikjuhtumitesse, kuid mõjutab seda, kas koolil on olemas vajalikud ressursid, tugistruktuurid ja juhtimistoetus.

Toetuse ja kontrolli tasakaal

Olulise muudatuse ilmnes vajadus hoida tasakaalu koolide toetamise ja nende autonoomia austamise vahel. Intervjueeritavad leidsid, et koolipidaja peab olema koolile kättesaadav, kuid ei tohiks võtta üle koolijuhi rolli ega tekitada liigset kontrollitunnet.

Intervjueeritav 1 tõi esile, et koolipidaja roll sõltub sellest, kas koolijuht tajub teda toetava või piirava osapoolena. Kui koolijuht tunneb, et koolipidaja ei usalda või piirab teda, võib see mõjutada ka kooli võimekust kiusuennetusega süsteemselt tegeleda. Intervjueeritav 4 lisas, et koolipidaja võiks varasemas staadiumis rohkem öla alla panna, kuid koolidel peab säilima oma autonoomia ja vastutus.

Intervjuudest tulenes, et koolipidaja vastutus ei tähenda ainult suunamist või nõudmist, vaid ka usaldusliku suhte loomist, kus kool saab vajadusel abi küsida.

Koolipidaja kui vahendaja ja väline kõrvalpilg

Mitmes intervjuus kirjeldati koolipidajat vahendaja, lepitaja ja välise kõrvalpilguna. See roll muutus oluliseks eelkõige keerulisemate juhtumite puhul, kus kool, lapsevanemad või tugispetsialistid vajasisid osapoolte kokkutoomist, nõustamist või neutraalsemat vaadet.

Intervjueeritav 2 sõnastas seda otseselt, kirjeldades end ametnikuna, kes vahendab koolitusi, teenuseid ning sageli ka lapsevanema ja kooli suhtlust. Intervjueeritav 4 tõstis esile koolipidaja väärtust välise eksperdina, kellel on võimalik olukorda analüüsida vähem emotsionaalselt seotud positsioonilt ning vajadusel kasutada ka taastava õiguse põhimõtteid.

Sellest järeldub, et koolipidaja roll ei piirdu struktuurse toega. Keerulisemates olukordades võib koolipidaja või tema tugistruktuur aidata suhteid vahendada, konflikte lahti harutada ja tuua kooli kõrvale täiendava professionaalse vaate.

Koolipidaja kui huvikaitsja ja ennetuse nähtavaks tegija

Suuremate omavalitsuste ja tervisedenduse vaatega intervjuudes laienes koolipidaja roll huvikaitsjaks. Seesugusel juhul ei seisnenud roll ainult koolide toetamises, vaid ka selles, et kiusuennetust hoitakse nähtaval poliitilisel, strateegilisel ja praktilisel tasandil.

Intervjueeritav 8 kirjeldas, et koolipidaja roll on võtta maha koolide hirme, tutvustada olemasolevaid tööriistu ja jagada häid praktikaid, rõhutades, et programmidega liitumine ei tähenda kooli "probleemsust", vaid teadlikku kiusuennetusega tegelemist. Intervjueeritav 7 lisas, et KOV võiks koondada koolide kogemusi ja rakendamise kitsaskohti ning viia need edasi nii programmipakkujate kui ka otsustajateni.

Sellisena nähtud roll on oluline, sest kiusuennetuse mõju avaldub pikaajaliselt ning selle vajalikkust tuleb korduvalt põhjendada. Koolipidaja saab siin toimida ennetuse süsteemse nähtavaks tegijana.

Rolli varieeruvus ja ebaselgus

Kuigi intervjuudest tuli välja mitmeid arusaamu koolipidaja rollist, ei olnud roll kõigi vastajate jaoks ühtviisi selge. Mõnes intervjuus väljendus koolipidaja roll pigem ettevaatlikult või otsivalt, eriti siis, kui vastaja oli ametis olnud lühikest aega või kui koolid olid seni kiusuennetusega tegelenud peamiselt iseseisvalt.

Näiteks Intervjueeritav 3 kirjeldas, et ta ei tea täpselt, kas koolide liitumine KiVa programmiga oli varasema haridusspetsialisti suunatud või koolide endi otsus. Tema hinnangul võiks koolipidaja oma rollis olla teadlik sellest, milliste programmidega koolid on liitunud, ning vajadusel toetada neid eelarveliselt või koolituste ja projektide kaudu.

Intervjueeritaval 2 või Intervjueeritaval 7 oli teistsugune vaade, kus koolipidaja rolli kirjeldati aktiivse tugiteenuste tagaja, vahendaja, huvikaitsja ja süsteemse ennetuse toetajana. Erinevused näitavad, et koolipidaja roll kiusuennetuses ei ole üheselt kujundatud, vaid sõltub märkimisväärselt kohalikust korraldusest, ametniku kogemusest, KOVi suurusel, tugistruktuuride olemasolust ning sellest, millise prioriteetsuse teema on omavalitsuses saanud.

Koolipidaja roll kiusuennetuses on praktikas ebaühtlane ja mitmetähenduslik. Mõnes omavalitsuses on roll pigem kaudne ja eelarveline, mõnes aga aktiivselt koordineeriv, nõustav ja huvikaitseline.

Kokkuvõte

Koolipidaja rolli kiusuennetuses määratleti peamiselt neljal viisil: võimaldaja ja tingimuste loojana, toetuse ja autonoomia tasakaalustajana, vahendaja ja välise kõrvalpilguna ning huvikaitsja ja ennetuse nähtavaks tegijana. Läbivalt selgus, et koolipidaja mõju on sageli kaudne, ent oluline: koolipidaja ei lahenda enamasti igapäevaseid kiusamisjuhtumeid, kuid kujundab ressursse, tugistruktuure, koostöövorme ja prioriteete, mille kaudu koolidel on võimalik kiusuennetust süsteemsemalt rakendada.

2. Kiusuennetuse mõtestamine ja rakendamise praktikad

Kõik intervjuudes osalenud defineerisid kiusamist süsteemsuse ja korduvuse kaudu, eristades seda üksikutest konfliktidest. Kiusamist käsitleti laiemalt koolikultuuri, õpilaste heaolu, märkamise ja süsteemse ennetustöö küsimusena. Kiusuennetusprogrammidel oli vastajate kirjeldustes oluline roll, kuid neid ei nähtud iseseisva lahendusena. Programmid toimivad juhul, kui koolil on nende rakendamiseks vajalikud teadmised, inimesed, juhtkonna tugi ja järjepidevus.

Kiusamise mitmetasandiline probleemistik

Kiusamise teema prioriteetsus teiste päevakajaliste teemade kõrval varieerus: mitme vastaja jaoks olid kiusuennetusega seotud tegevused igapäevased, osa vastajaid tegeles ennetustegevustega laiemalt ning mõnes intervjuus toodi esile, et kiusuennetus on arengustrateegias sõnastatud prioriteetse tegevusena. Samal ajal ilmnis mitmes intervjuus, et koolipidaja töölaud on hõivatud ka muude päevakajaliste haldus- ja arendusküsimustega, nagu õpetajate karjäärimudelid, koolijuhtide atesteerimine, arengukavad, dokumentatsiooni korrastamine ja seadusandlusega seotud küsimused.

Siiski tajuti kiusamist koolides probleemina, ent vastajad mõõnsid, et selle täpset ulatust on raske hinnata. Mõnes intervjuus kirjeldati kiusamist igapäevase või korduva probleemina, teistes pigem keskmise ulatusega teemana, mis jõuab koolipidaja tasandile üksnes tõsisemate juhtumite korral. Kiusamise nähtavus sõltus sellest, kui palju koolid neid juhtumeid oma koolipidajaga jagavad ning milline on vastaja vahetu kokkupuude koolide igapäevase tööga.

Mitmes intervjuus toodi esile, et kiusamine ei pruugi olla täiskasvanutele kergesti märgatav. Eriti selgelt rõhutati digikeskkonda, nutitelefone, sotsiaalmeediat ja tehisintellekti (AI), mis muudavad kiusamise varjatumaks ja raskemini tuvastatavaks. Intervjueeritav 3 tõi näitena AI abil tehtavaid ebasüüdsaid süvavõltsinguid ning tõdes, et koolis võib olukord näida korras, samal ajal kui virtuaalses keskkonnas toimuv jääb varjatuks. Intervjueeritav 7 tõi sarnaselt välja, et privaatsed kontod, ajaga kustuvad sõnumid ja AI lisavad kiusamisele uue kihi, millele täiskasvanutel on keeruline jälile saada.

Kiusamist ei nähtud pelgalt õpilastevahelise probleemina. Osa vastajaid tõi esile õpetaja-õpilase, õpilane-õpetaja või töötajate, aga ka rahvuste vahelist kiusamist. Samuti seostati kiusamist vaimse tervise, õppimiskohustuse, haridusliku erivajadusega õpilaste toetamise ja koolikeskkonna üldise turvalisusega laiemalt. Intervjueeritav 2 kirjeldas, et kiusamisega seotud probleemid põimuvad sageli koolist puudumise, lapse vaimse tervise ja tugiteenuste vajadusega.

Vastajad vaatlesid kiusamist mitmetasandilise nähtusena, mis ei piirdu üksikute õpilaste käitumisega, vaid seostub digikeskkonna, koolikultuuri, täiskasvanute märkamise, lapse heaolu ja kooli tugisüsteemiga.

Kiusuennetusprogrammide vajalikkus

Kiusuennetuse programme nähti intervjuudes kui vajalikku ennetusvahendit, mis annab koolidele süsteemsema lähenemisviisi ning materjalid ja tööriistad. Koolipidajate esindajad mainisid enim KiVa kiusamisvastast programmi, VEPA Käitumisoskuste Mängu ja „Kiusamisest vabaks!“ programmi, kuid lisaks toodi välja Vaikuseminuteid, Gordoni suhtlustreeningut, programmi Hooliv Klass, TORE tugiõpilaspilaprogrammi, sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste (SEP) raamistikku, sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste arendamise tuumiktegevusi (IVA-d), Ankur mudeli piloteerimist ja taastava õiguse rakendamist kiusamisjuhtumite lahendamisel. Tasub ära märkimist, et nimetatute seas esineb ka programme, mille sihtrühmaks ei ole kooliealised lapsed, skoop on laiem kui kiusuennetus või puudub Tervise Arengu Instituudi (TAI) ennetustegevuse tõendatuse tase.

Valdav osa intervjueeritavast olid teadlikud ennetusprogrammide tõendus põhiseusest, viidates TAI ennetuse teadusnõukogule ja nende loodud ennetustegevuste tõendatuse taseme ülevaadetele. Mitmed vastajad tõid välja andmepõhist tegutsemist laiemalt, mille all mõeldi näiteks KiVa raportite ja koolisiseste õpilasküsitluste analüüsimist, HaridusSilma statistika ja TAI terviseandmete jälgimist.

Samas leidsid intervjueeritavad, et programm üksi ei taga muutust. Programmi mõju sõltub selle järjepidevast rakendamisest, koolijuhhi toest, õpetajate valmisolekust, koolisisese meeskonna tugevusest ja sellest, kas programm sobib konkreetse kooli vajadustega. Intervjueeritav 6 tõi välja, et tõendus põhiseus on oluline ka koolipidaja vaatest, sest see aitab vältida juhuslikku „sahmimist“ paljude tegevuste vahel ning toetab teadlikumaid valikuid. Intervjueeritav 8 kirjeldas, et koolid võivad valida erinevaid programme vastavalt oma kontekstile ja vanuseastmele. Mõnes koolis kasutatakse näiteks algklassides VEPA-t või „Kiusamisest vabaks“ programmi, põhikoolis aga KiVa või muid lähenemisi. Selline käsitlus näitab, et programme ei nähtud ühe universaalse lahendusena, vaid tööriistadena, mida tuleb kooli vajadustele sobitada.

Programmidel nähti väärtust ka täiskasvanute mõtteviisi muutmisel. Intervjueeritav 6 tõi esile näite koolist, kus KiVa ei mõjutanud üksnes kiusamisjuhtumitega tegelemist, vaid ka üldist kooliskäimise tahet, kooli fooni ja täiskasvanute hoiakuid.

Kokkuvõttes hinnati programme oluliste tööriistadena, kuid nende rakendamine eeldab laiemat organisatsioonilist tuge. Programmid muutuvad mõjusaks alles siis, kui need on osa kooli igapäevasest toimimisest, mitte eraldiseisev lisategevus.

Programmitõrksus ja rakendamise eeldused

Kuigi kiusuennetusprogramme väärtustati, ilmnnes intervjuudes, et nende toimimine sõltub mitmest rakendamise eeldusest. Programm ei taga muutust üksnes oma olemasoluga, vaid vajab koolisest valmisolekut, juhtkonna tuge, meeskondlikku vastutust ja praktilist rakendustuge. Mõnes koolis võib programmidega liitumine tekitada vastupanu, sest seda nähakse lisakohustuse või järjekordse projektina. Intervjueeritav 5 selgitas, et sõna „programm“ võib koolides tekitada tõrget, kuna see seostub uue kohustuse ja lisatööga, mistõttu võib kiusuennetuse teema olla vastuvõetavam, kui seda raamida laiemalt sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste kaudu.

Intervjuudes rõhutati, et programmi järjepidevus sõltub sellest, kas koolis on olemas kohapealne meeskond, juhtkonna tugi ja kollektiivi valmisolek kaasa töötada. Sellisel juhul ei jää kiusuennetus ühe inimese lisategevuseks, vaid saab osaks kooli igapäevasest toimimisest. Samuti peeti oluliseks, et programmipakkujad ei pakuks üksnes materjale, vaid ka praktilist tuge, nõustamist ja tagasisidet rakendamise käigus.

Seega ei seisnenud programmide rakendamise küsimus ainult rahas või programmi olemasolus. Olulised eeldused olid koolisene valmisolek, juhtkonna tugi, meeskondlik vastutus, õpetajate töökoormusega arvestamine ja rakendustugi.

Kiusuennetuse laienemine sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste ja koolikultuuri kujundamiseks

Mitmes intervjuus laienes kiusuennetuse tähendus programmide ja juhtumitest laiemale koolikultuuri ja sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste arendamisele. Leiti, et kiusuennetus vaid osa sellest, kuidas koolis kujundatakse suhteid, turvalisust, empaatiat, märkamist ja näidatakse eeskuju. Intervjueeritav 5 sõnul ei pea tingimata kasutama ainult „kiusamise“ sõna, vaid tähelepanu võiks olla sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste õpetamisel ja toetamisel. Tema hinnangul on SEP-i õppekavasse ja kooli igapäevaellu lõimimine oluline samm, sest see aitab tegeleda kiusamise juurpõhjustega laiemalt.

Sarnast vaadet toetasid ka need intervjuud, kus räägiti täiskasvanute mõtteviisi ja väärtuste tähtsusest. Kiusuennetust seostati juhtimise, õpetajate omavahelise suhtluse, õpetaja ja õpilase suhte, lapsevanemate hoiakute ning kogukonna laiemate väärtustega. See tähendab, et kiusuennetuse edu sõltub mitte ainult õpilaste oskustest, vaid ka sellest, kuidas täiskasvanud koolis ja selle ümber käituvad.

Selline käsitlus muudab kiusuennetuse kooliüleseks ja kogukondlikuks küsimuseks. Kiusuennetuse eesmärk ei ole ainult juhtumite vähendamine, vaid sellise keskkonna kujundamine, kus kiusamist märgatakse, sellesse sekkutakse ja kus õpilastel on oskused ning julgus abi küsida.

Kokkuvõtlikult mõtestasid vastajad kiusuennetust laiemalt kui üksikute kiusamisjuhtumite lahendamist. Kiusamist nähti mitmetasandilise ja osaliselt varjatud probleemina, mida mõjutavad digikeskkond, koolikultuur, vaimne tervis, hariduslik erivajadus ja täiskasvanute märkamise võimekus. Tõenduspõhiseid programme peeti oluliseks, kuid mitte piisavaks tööriistaks: nende mõju sõltub kooli valmisolekust, juhtkonna toest, meeskondlikust rakendamisest ja järjepidevusest. Samal ajal liikus osa vastajaid kiusuennetuse kitsast programmikesksest käsitlusest laiemaks heaolu ja sotsiaal-emotsionaalsete pädevuste raamistikku.

3. Koostöö ja tugivõrgustikud

Kiusuennetust ei peetud üksnes koolisiseseks vastutuseks. Vastajad kirjeldasid seda valdkonnana, mis eeldab kooli, koolipidaja, tugispetsialistide, lapsevanemate, teiste kohalike asutuste ja vajadusel riiklike või üleriigiliste partnerite koostööd. Koostöö vorm sõltus selgelt omavalitsuse suuruselt ja

kohalikust korraldusest: väiksemates omavalitsustes rõhutati vahetut suhtlust ja kogukondlikku lähedust, suuremates omavalitsustes aga formaalsemaid võrgustikke, infoformaate ja strateegilist koordineerimist.

Koolipidaja ja kooli koostöö

Koolipidaja ja koolide koostöö kirjeldused varieerusid intervjuudes märgatavalt. Väiksemates omavalitsustes toodi esile vahetu kontakt, vähesed vahelülid ja kiire infovahetus. Näiteks Intervjueeritav 1 kirjeldas väikese omavalitsuse eelisenä seda, et kõik tunnevad kõiki ning vajadusel saab pöörduda otse inimese poole, keda teema puudutab. Selline lähedus võimaldas vastajate hinnangul kiiremini reageerida ning paremini tajuda, mis koolis või kogukonnas toimub.

Suuremates omavalitsustes oli koostöö rohkem struktureeritud. Intervjueeritav 8 kirjeldas infovahetuse vormidena e-kirjaliste, igakuiseid veebipõhiseid infohommikuid, juhtide kohtumisi, nõupidamisi ja programmide infotunde. Selline töökorraldus võimaldas hoida kiusuennetuse teemat pidevalt koolide vaateväljas, kuid eeldas samas süsteemset koordineerimist ja korduvat meeldetuletamist.

Mitmes intervjuus rõhutati ka koolijuhtide omavahelise kogemuste jagamise tähtsust. Intervjueeritav 4 sõnul ei ole direktorid enam „silotornides”, vaid arutavad teatud teemasid omavahel ja saavad kord kuus kokku. Samas leidis vastaja, et kiusuennetuse osas võiks koostöö olla veel süsteemsem, näiteks ühise strateegia, juhiste või paremate praktikate jagamise kaudu.

Vastustest ilmnis koostöös kaks põhilist mudelit: väiksemates omavalitsustes toetas kiusuennetust vahetu ja usalduslik suhtlus, suuremates omavalitsustes aga formaalsemad koostöökanalid, võrgustikud ja korduvad infovahetuse formaadid. Mõlemal juhul peeti oluliseks, et kool ei jääks keerulisemate teemadega üksi.

Valdkondadeülene koostöö kiusuennetuse eeldusena

Kiusuennetusega seotud juhtumid ja ennetustegevused ei paiknenud intervjueeritavate kirjeldustes ainult haridusvaldkonnas. Neid seostati lastekaitse, sotsiaalvaldkonna, politsei, vaimse tervise teenuste, tervisedenduse, noorsootöö, tugikeskuste ja programmpakkujatega. See viitas, et kiusuennetus on praktikas valdkondadeülene tegevus, kus koolipidaja roll võib olla eri osapoolte ühendamise.

Intervjueeritav 2 kirjeldas, et tõsisemad kiusamisega seotud juhtumid jõuavad KOVi tasandile sageli siis, kui kool enam ise lahendust ei leia. Sellisel juhul tuleb vaadata, kas laps vajab psühholoogi, muid tugiteenuseid või lastekaitse kaasamist. Vastaja seostas kiusamist ka õppimiskohustuse, pereprobleemide ja vaimse tervise toetamisega. Intervjueeritav 6 tõi valdkondadeülse koostöö näiteks Ankur programmi katsetamist, kus osalevad lastekaitse, vaimse tervise keskuse juhtumikorraldaja, noortekeskus, politsei ja õppenõustamiskeskus, et toetada last ja tema pere, et ennetada õigusrikkumistega seotud probleeme.

Tervisedenduse vaatega intervjuudes tuli esile ka TAI, Tervisekassa, Kiusamisvaba Haridustee võrgustiku ja teiste programmpakkujate roll. Intervjueeritav 7 rõhutas, et omavalitsus võiks olla vahendaja koolide ja sekkumisprogrammide pakkujate vahel, koondades koolide tagasisidet ja viies rakendamise kitsaskohad programmide arendajateni.

Sellest järeldus, et koolipidaja koostööroll ei piirdu koolidega suhtlemisega. Kiusuennetuse toetamisel on oluline võime tuua kokku eri valdkonnad ja luua seoseid hariduse, sotsiaalvaldkonna, vaimse tervise, noorsootöö ja ennetusprogrammide vahel.

Tugikeskused ja nõustamisstruktuurid kui koolipidaja käepikendus

Mitmes intervjuus kerkis esile tugikeskuste ja kesksete nõustamisstruktuuride tähtsus. Need toimivad koolipidaja käepikendusena olukordades, kus kool vajab rohkem tuge, kui ta ise pakkuda suudab. Sellised struktuurid võivad koondada psühholooge, sotsiaalpedagooge, eripedagooge ja teisi spetsialiste ning pakkuda koolidele nii juhtumipõhist kui ka ennetavat tuge.

Intervjueeritav 6 tõi esile õppenõustamiskeskust kui vahelüli koolide ja kohaliku omavalitsuse vahel. Keskuse kaudu osutatakse koolidele sotsiaalpedagoogi ja psühholoogi teenust, kuid lisaks sellele täidab keskus ka laiemat rolli kaasava hariduse valdkonna koordineerimisel ja keerulisemate juhtumite vahendamisel. Intervjueeritav 4 kirjeldas tugiteenuste keskuse mudelit, kus tugispetsialistid ei allu otse koolidirektorile. Vastaja hinnangul annab see spetsialistidele võimaluse säilitada sõltumatum eksperdiroll ning pakkuda koolile vaadet, mis ei sõltu ainult kooli juhtkonna hinnangust. Ka Intervjueeritav 7 tõi välja haridustugiteenuste keskuse kui olulise ressursi, kirjeldades seda kui lisajõudu olukordades, kus koolis on suurem probleem või vajadus ennetava toe järele.

Tugikeskuste olulisus seisneb seega selles, et need aitavad muuta koolipidaja toe konkreetsemaks ja kättesaadavamaks. Samas sõltub nende mõju sellest, kas koolid oskavad ja julgevad tuge küsida ning kas spetsialistide ressursid on piisavad.

Lapsevanemate ja kogukonna kaasamise keerukus

Lapsevanemaid ja kogukonda peeti kiusuennetuses oluliseks, kuid raskesti kaasatavaks osapoolteks. Intervjuudes toodi välja, et lapsevanemate hoiakud ja kodune keskkond mõjutavad seda, kuidas lapsed koolis suhtlevad, konflikte lahendavad ja teistega arvestavad. Samas on lapsevanemateni jõudmine keeruline, eriti nende vanemateni, kes ise näiteks aktiivselt koolitustes või mõnedes muudes formaatides ei osale.

Intervjueeritav 1 kirjeldas lapsevanematega seotud väljakutset mõtteviisi muutmise kaudu: kool saab teha selgitustööd, jagada materjale ja korraldada kohtumisi, kuid keerulisem on jõuda nende vanemateni, kes kiusamise teemat ei tunnista või ei pea seda oluliseks. Intervjueeritav 5 tõi välja, et lapsevanemate vestlusõhtud on küll käivitatud, kuid osalus ei ole alati piisav. Vastaja tõi esile ka kogukonna laiemat rolli: kiusamine ei pruugi toimuda koolimaja sees, vaid suhted kanduvad edasi huvikooli, trenni või veebi. Seetõttu võiks ka kogukonna teistel täiskasvanutel olla oskus märgata ja reageerida. Sarnane mõte ilmnes Intervjueeritav 2 intervjuus, kus huvitegevust ja noortekeskust kirjeldati olulise keskkonnana. Mõnikord võib kiusamisest teada saada hoopis treener, noortekeskuse töötaja või mõni teine täiskasvanu, kellel on lapsega usalduslik kontakt.

Vastuste üleselt ei piirdunud koostöövajadus ainult kooli ja KOViga. Kiusuennetuse seisukohalt on oluline laiem märkamise võrgustik, kuhu kuuluvad lapsevanemad, huvitegevuse juhendajad, kogukonna liikmed ja teised lastega kokku puutuvad täiskasvanud. Samas on nende kaasamine üks keerulisemaid ülesandeid, sest see eeldab nii teadlikkuse tõstmist kui ka valmisolekut sekkuda.

Praktikate jagamine ja õppimisvõrgustikud

Koostöö ühe olulise vormina kerkis esile koolidevaheline praktikate jagamine. Vastajad nägid, et koolid vajavad võimalusi õppida üksteise kogemustest, jagada toimivaid lahendusi ning arutada keerulisemaid juhtumeid turvalises ja professionaalses formaadis.

Intervjueeritav 8 kirjeldas, et linn on korraldanud konverentse, töötubasid, haridusfestivali tegevusi ja võrgustikukohtumisi, kus tutvustatakse programme, jagatakse koolide häid praktikaid ja tunnustatakse edulugusid. Võimaliku tulevikulahendusena pakkus Intervjueeritav 3 pakkus välja

vallasise tugigrupi, kus koolide esindajad saaksid jagada kiusamisega seotud teemasid, arutada lahendusi ja õppida üksteise kogemustest.

Sellised praktikate jagamise formaadid aitaksid vähendada olukorda, kus iga kool peab lahendusi eraldi otsima. Samuti võivad need toetada koolide valmisolekut kasutada tõendus põhiseid programme või muid ennetuspraktikaid, sest teiste koolide kogemus muudab lahendused konkreetsemaks ja usaldusväärsemaks.

Kokkuvõte

Kiusuennetuse toetamine eeldab mitmetasandilist koostööd. Koolipidaja ja kooli koostöö võib väiksemates omavalitsustes tugineda vahetule suhtlusele ja kogukondlikule lähedusele, suuremates omavalitsustes aga süsteemsematele võrgustikele ja infokanalitele. Kiusuennetusega seotud juhtumid ja ennetustegevused põimuvad lastekaitse, politsei, vaimse tervise teenuste, tervisedenduse, noorsootöö ja programmipakkujatega. Olulise ressursina tõusid esile tugikeskused ja nõustamisstruktuurid, mis aitavad koolidel keerulisemate olukordadega toime tulla. Samas jäi väljakutseks lapsevanemate ja laiema kogukonna kaasamine ning vajadus luua rohkem võimalusi koolidevaheliseks praktikate jagamiseks.

4. Barjäärid, edutegurid ja tulevikuvajadused

Intervjuudes kirjeldati kiusuennetuse toetamise barjääre ja edutegureid mitmetasandiliselt. Takistused ei piirdunud ühe ressursiliigiga, vaid hõlmasid raha, aega, inimesi, spetsialiste, teadmisi, juhtimiskultuuri, poliitilist prioriteetsust ja süsteemset koordineerimist. Samal ajal ilmnisid eduteguritena usalduslik koostöö, juhtkonna tugi, meeskondlik eestvedamine, tugistruktuurid, andmepõhisus ning kogukondlik lähedus. Tulevikuvajadusena tõusid esile püsivam rahastus, varasem märkamine, rakendustugi ja ennetuse tugevam nähtavus nii KOVi kui ka riigi tasandil. Järgnevalt on käsitletud eelnevates alapeatükkides kirjeldatud kiusuennetuse eeldusi barjääride ja edutegurite vaates, keskendudes sellele, millistes olukordades nende eelduste puudumine takistab koolipidajate ja koolide süsteemset panustamist kiusuennetusse.

Ressursipuudus kui läbiv ja mitmekihiline barjäär

Koolipidajate esindajate kõige sagedamini kirjeldatud barjäär oli ressursipuudus. See ei tähendanud üksnes rahaliste vahendite nappust, vaid ka inimeste, aja, tugispetsialistide, koolitusvõimaluste ja jaksu puudust. Kiusuennetust nähti küll olulisena, kuid selle järjepidev rakendamine eeldab ressursse, mida koolidel ja koolipidajatel ei pruugi olla piisavalt.

Eelarveliste piirangute puhul peeti silmas programmide, koolituste, tugiteenuste ja lisategevuste rahastamist. Intervjueeritav 6 tõi välja, et kohaliku omavalitsuse roll võib olla programmide tasude toetamine, kuid selleks on vaja veenda ka poliitilisi otsustajaid, sest haridusosakond üksi rahalisi otsuseid ei tee. Vastaja sõnul kipuvad otsustajad vahel eelistama „betooni” ehk nähtavaid investeeringuid pehmematele teemadele, nagu vaimne tervis või kiusuennetus.

Inimressurssi peeti samuti keskseks piiranguks. Intervjueeritav 1 nimetas inimressurssi üheks peamiseks vajaduseks, seostades seda õpetajate koormuse, palga ja väärtustamisega. Vastaja tõi välja, et kui õpetajatel oleks väiksem koormus või rohkem tuge, oleks neil lihtsam panustada ka kiusuennetusse ja koolikultuuri arendamisse. Intervjueeritav 2 kirjeldas, et lisaks rahale on probleemiks õpetajate ja spetsialistide aeg ning jõud. Vastaja hinnangul võibki suurim mure olla see, et inimesed, kes peaksid noortega töötama, lihtsalt ei jõua seda teha piisavas mahus.

Ressursipuudus väljendus ka tugispetsialistide kättesaadavuses. Mitmes väiksemas või äärepoolsemas omavalitsuses oli psühholoogide, sotsiaalpedagoogide, logopeedide või teiste spetsialistide leidmine keeruline. Intervjueeritav 2 kirjeldas, et teenuseid tuleb sisse osta ning spetsialistide leidmine ja hoidmine nõuab nii raha kui ka järjepidevat pingutust.

Seega võib ressursipuudust käsitleda kiusuennetuse süsteemse piiranguna: ka siis, kui teema on väärtustatud, võib selle rakendamine takerduda aja, inimeste, raha ja tugiteenuste nappuse taha.

Õhinapõhisus, ülekoormus ja juhtkonna toe olulisus

Eelnevalt kirjeldatud programmide rakendamise eeldused muutusid barjääriks olukordades, kus ennetustegevus jäi üksikute inimeste kanda. Mitmes intervjuus kirjeldati, et programmid ja ennetustegevused võivad sõltuda üksikutest õpetajatest, tugispetsialistidest või projektijuhtidest. Kui need inimesed väsivad, vahetuvad või ei saa juhtkonnalt ja kolleegidelt piisavat tuge, võib tegevus nõrgeneda või katkeda.

Intervjueeritav 7 kirjeldas seda KiVa programmi näitel, tuues esile, et kui programmi vedavad inimesed jäävad üksi, võib programm muutuda liiga koormavaks ja kool võib sellest loobuda. Sarnast riski rõhutas Intervjueeritav 8, kelle sõnul võib ühe eestvedaja lahkumine tegevuse katkestada, samas kui meeskondlik rakendamine aitab tegevust paremini alal hoida. Need näited viitavad, et probleem ei ole ainult üksikute inimeste motivatsioonis, vaid selles, kas koolis on loodud piisav töökorralduslik ja juhtkondlik tugi ennetustegevuse püsimiseks.

Juhtkonna tugi ilmnes seetõttu olulise edutegurina. Intervjueeritav 1 seostas kiusuennetuse toimumist juhtimise, suhtumisviisi ja eeskujuks olemisega. Tema hinnangul ei pruugi paremini toimivad koolid teha midagi põhimõtteliselt teistmoodi, vaid määravaks saab juhtimine, mõtteviis ja suhtumine.

Sellest järeldub, et õhinapõhisus võib küll ennetustegevust algatada, kuid ei taga selle püsimist. Kiusuennetuse jätkusuutlikkus sõltub sellest, kas see on koolis juhtkonna poolt toetatud, meeskondlikult jagatud ja töökorraldusse kinnistatud tegevus või jääb üksikute inimeste lisatöök.

Süsteemi killustatus ja pehmete teemade madal poliitiline nähtavus

Mitmes intervjuus tuli esile, et kiusuennetus paikneb mitme valdkonna piiril: haridus, sotsiaalvaldkond, tervisedendus, noorsootöö, vaimne tervis ja õiguskaitse. Selline valdkondadeülene olemus muudab teema oluliseks, kuid samal ajal võib vastutus ja koordineerimine jääda ebaselgeks.

Intervjueeritav 7 kirjeldas ennetustegevust ja terviseharidust valdkonnana, mis on haridussüsteemi sisse kirjutatud üsna ebamääraselt. Vastaja hinnangul võib ennetus vajuda mitme tooli vahele, sest nii riigi kui ka omavalitsuse tasandil tegutsevad valdkonnad sageli eraldi silotornides. Sama intervjuu tõi esile ka ennetuse madala poliitilise nähtavuse probleemi. Kuna ennetuse mõju avaldub pika aja jooksul ega anna kiireid tulemusi, võib see jääda poliitilises otsustusprotsessis nähtavamate ja mõõdetavamate teemade varju. Intervjueeritav 6 kirjeldas sarnast pinget „betooni usu” kaudu, et pehmeid teemasid, nagu kiusuennetus, vaimne tervis ja koolikultuur, võib olla keerulisem rahastada kui nähtavaid taristuinvesteeringuid.

See näitas, et kiusuennetuse üks barjäär ei ole ainult kooli või KOVi sisene ressursside puudus, vaid ka laiem süsteemne küsimus – kuidas ennetust poliitiliselt, strateegiliselt ja rahaliselt prioritseerida.

Edutegurid: kogukondlikkus, usaldus, tugistruktuurid ja andmepõhisus

Barjääride kõrval tõusis esiplaanile mitu tegurit, mis toetavad koolipidaja võimalust kiusuennetusse panustada. Üks korduv edutegur oli kogukondlik lähedus, eriti väiksemates omavalitsustes. Väikest kogukonda kirjeldati võimalusena kiiremini märgata, otse suhelda ja koostööd teha. Intervjueeritav 1 tõi välja, et väikeses omavalitsuses tunnevad inimesed üksteist ning saab pöörduda otse selle inimese poole, keda teema puudutab. Samas oli väiksus kaksipidine: see toetas usaldust ja kiiret suhtlust, kuid võis raskendada konfidentsiaalsust ja spetsialistide leidmist.

Teise edutegurina toodi välja tugikeskuseid ja nõustamisstruktuure. Intervjueeritav 6 kirjeldas õppenõustamiskeskust kui vahelüli koolide ja kohaliku omavalitsuse vahel, mis pakub tugispetsialistide teenuseid ning aitab keerulisemate juhtumite puhul. Intervjueeritav 7 nimetas haridustugiteenuste keskust oluliseks lisajõuks, mis saab sekkuda siis, kui koolis on suurem probleem või vajadus ennetava toe järele.

Kolmanda edutegurina tuli esile andmepõhisus. Intervjueeritav 7 kasutas Haridussilma statistikat, et näidata, et kohaliku positiivse tunnetuse kõrval võivad andmed viidata siiski olulisele probleemile. See aitab kiusuennetust nähtavamaks teha ning põhjendada, miks ennetusse tuleb panustada.

Lisaks rõhutati head praktikate jagamist ja koolidevahelist õppimist. Intervjueeritav 8 kirjeldas konverentse, töötubasid ja võrgustikke, kus koolid saavad jagada kogemusi ja edulugusid. Sellised formaadid aitavad vähendada olukorda, kus iga kool peab lahendusi otsima üksi.

Tulevikuvajadused: varajane märkamine, püsiv rahastus ja rakendustugi

Tulevikuvajadustena kujunesid välja kolm peamist suunda: varajane märkamine, püsiv rahastus ja tugevam rakendustugi. Esiteks rõhutasid mitmed vastajad, et kiusuennetus peaks algama võimalikult vara. Probleemide juured võivad olla nähtavad juba lasteaia või kooli alguses ning hilisemates klassides on neid keerulisem muuta. Intervjueeritav 2 leidis, et märkamine peaks algama lasteaia koolis on esmasteks märkajateks klassijuhatajad ja aineõpetajad. Sarnaselt arvas Intervjueeritav 4, et raskeskese liigub järjest enam lasteaia tasandile ning varajane märkamine vajab rohkem tuge.

Teiseks nähti vajadust püsivama rahastuse ja selgemate rollide järele. Ennetustöö ei saa vastajate hinnangul jääda projektipõhiseks või üksikute entusiastide lisatöök. Intervjueeritav 7 pakkus välja, et koolides võiks olla tasustatud ennetus- või tervisehariduse mentor, kelle ülesanne oleks hoida kiusuennetuse ja laiemate ennetustegevuste rakendamist järjepidevalt fookuses.

Kolmandaks vajavad koolid rohkem rakendustuge. See puudutab nii programmpakkujate praktilist tuge kui ka KOVi tasandil loodavaid jagamisringe, koolitusi ja ühiseid arutelukohti. Intervjueeritav 3 pakkus välja vallasise tugigrupi, kus saaks jagada juhtumeid, lahendusi ja kogemusi. Intervjueeritav 7 rõhutas omakorda, et KOV võiks koondada koolide rakenduskoostööd ja vahendada seda programmpakkujatele, et koolid ei peaks üksi tuge otsima.

Laiemas plaanis toodi esile ka riikliku ja KOVide ühise huvikaitse vajadus. Intervjueeritav 7 leidis, et üksikud omavalitsused ei suuda süsteemseid rahastus- ja prioriteetsusküsimusi lahendada, mistõttu oleks vaja KOVide ühist häält ja tugevamat riiklikku raamistikku.

Kokkuvõte

Koolipidajate võimekust kiusuennetust toetada piiravad mitmekihilised ressursi- ja süsteemibarjäärid: raha, inimeste, aja, tugispetsialistide ja rakendustoe puudus, samuti valdkondlik killustatus ja ennetuse ebapiisav poliitiline nähtavus. Eduteguritena tõusid esile juhtkonna tugi, meeskondlik eestvedamine, usalduslik koostöö, tugikeskused, andmepõhisus ning väikse kogukonna

lähedus. Tulevikus vajaks kiusuennetus vastajate hinnangul varasemat märkamist, püsivamat rahastust, tasustatud ennetusrolle, rohkem rakendustuge ja tugevamat huvikaitset nii KOVi kui ka riigi tasandil.

Tulemuste tõlgendamise piirangud ja seos probleemipüstitusega

Tulemuste tõlgendamisel on vajalik arvestada, et intervjueeritavad andsid sisendit kui kohaliku omavalitsuse (või selle alla kuuluva organisatsiooni) ametipositsioonidel olevad esindajad, mistõttu võib vastustes esineda sotsiaalse soovitatavuse mõju. Sotsiaalne soovitus on kalduvus esitada vastuseid selliselt, et need oleksid sotsiaalselt aktsepteeritavad (Bispo Júnior, 2022).

Intervjueeritavate vaated ei pruugi täielikult kattuda kogu omavalitsuse seisukohtadega ega peegeldada koolide taju koolipidaja toest. Seega tuleks tulemusi käsitleda koolipidajate esindajate tajude ja kogemuste kaardistusena.

Tulemused seostuvad töö probleemipüstitusega, mille kohaselt kiusamise ennetamine ei sõltu ainult kooli igapäevastest tegevustest, vaid ka tingimustest, ressursidest ja koostöövormidest koolipidaja tasandil. Eesti koolipidajatel on kiusuennetuse toetamisel oluline, kuid ebaühtlaselt mõistetud roll. Kohalikud omavalitsused saavad mõjutada rahastust, tugiteenuseid, koolijuhtide toetamist, koostöövõrgustikke, programmide kasutuselevõttu ja teema prioriteetsust, kuid nende tegevus ei moodusta veel ühtselt kujundatud haridusülest ehk "*whole education*" lähenemist. Pigem sõltub koolipidaja panus kohalikust korraldusest, teadlikkusest, omavalitsuse suuruselt ja koolide valmisolekust teemaga tegeleda.

Eesti kontekstis on koolipidaja potentsiaalselt oluline lüli riikliku poliitika ja koolitasandi praktika vahel, kuid rolli kujundamise selliselt vajab täiendavat tuge. Hilisemas lahenduste kaardistuse peatükis on esitatud lahendusvõimalused, mis keskenduvad rolliselguse, koostöö ja rakendustoe tugevdamisele.

Probleemsete käitumiste teket ja püsimist seletavaid tegureid organiseeriv raamistus

Probleemi raamistamisel ühendati sotsiaalökoloogilise mudeli (McLeroy et al., 1988) ja COM-B mudeli (Michie et al., 2011) elemendid. Sotsiaalökoloogiline mudel võimaldas käsitleda kiusuennetust mitmetasandilise nähtusena, milles koolipidaja tegutseb kooli, kogukonna ja laiema süsteemi kokkupuutekohas. COM-B mudel aitas omakorda eristada, kuidas koolipidaja süsteemset ja järjepidevat panustamist mõjutavad tegurid seostuvad võimekuse, võimaluse või motivatsiooniga.

Raamistusest võib järeldada, et koolipidaja kiusuennetust toetav käitumine ei sõltu pelgalt koolipidaja teadlikkusest või hoiakutest, vaid kujuneb mitme tasandi koosmõjus. Kuigi kiusamine avaldub peaaesjalikult koolikeskkonnas ja osapoolte suhetes, sõltuvad koolipidaja võimalused kiusuennetust toetada sellest, millised eeldused, ressursid ja koostöövormid on kujunenud kooli, KOVi ja laiema süsteemi tasandil. Sellest tulenevalt käsitletakse õpilase, lähisuhete, kooli ja riigi tasandit siinses raamistuses eelkõige koolipidaja tegevuskeskkonda mõjutavate teguritena, mitte eraldiseisvate sekkumiskohtadena.

Koolipidaja tasandil tõusid uuringu tulemuste kaudu esile eelkõige rolliselgus, teadlikkus koolide olukorrast ja vajadustest, ressursside planeerimine, tugiteenuste ja rakendustoe võimaldamine, koostöövõrgustike kujundamine, valdkondadeülene koordineerimine ning kiusuennetuse nähtavaks ja prioriteetseks tegemine. COM-B vaates paiknevad need tegurid nii võimekuse, võimaluse kui ka motivatsiooni tasandil: koolipidaja vajab teadmisi ja arusaama oma rollist, praktilisi võimalusi koolide toetamiseks ning motivatsiooni hoida kiusuennetust järjepidevalt fookuses.

Raamistuse praktiline väärtus seisneb selles, et see aitab eristada, millist tüüpi tegurid koolipidaja soovitud käitumist takistavad või toetavad. Kui takistus on peamiselt võimekuses, võib sekkumine vajada rolliselguse, teadmiste või oskuste tugevdamist. Kui takistus paikneb võimaluste tasandil, on kesksamad ressursid, töökorraldus, tugiteenused, koostööformaadid või rakendustugi. Kui takistus seostub motivatsiooniga, tuleb tähelepanu pöörata kiusuennetuse nähtavusele, prioriteetsusele, poliitilisele tahtele, juhtkonna toele ja sellele, kas ennetust nähakse sisulise või lisanduva kohustusena. Selline jaotus aitab vältida olukorda, kus keerukat süsteemset probleemi püütakse lahendada ainult ühe tasandi või ühe tööriistaga.

Uuringu tulemuste põhjal on koolipidaja süsteemse ja järjepideva panustamise toetamisel prioriteetsed eelkõige need tegurid, mis asuvad kooli, koolipidaja ning riigi ja süsteemi tasandite kokkupuutekohas. Kõige olulisemana tõusid esile rolliselgus, püsiv rakendustugi, meeskondlik tegutsemine ja juhtkonna tugi, ressursside planeerimine ning valdkondadeülene koostöö. Need tegurid ei mõjuta üht konkreetset tegevust, vaid loovad tingimused, mille alusel koolid saavad kiusuennetust järjepidevalt rakendada. Näiteks võib programm koolis olemas olla, kuid ilma juhtkonna toe, meeskondliku rakendamise, ajaressursi ja praktilise toeta jääb selle mõju hapraks.

Sellest tulenevalt peaksid lahendusvõimalused ehk teisisõnu sekkumised keskenduma koolipidaja võimekuse, võimaluste ja motivatsiooni toetamisele: selgema arusaama kujundamisele koolipidaja rollist, kiusuennetust toetavate praktiliste tööviiside mõtestamisele, ressursside planeerimise ja olukorra jälgimise toetamisele ning koolide, KOVide ja teiste osapoolte koostöö tugevdamisele. Motivatsiooni tasandil on oluline suurendada kiusuennetuse nähtavust ja prioriteetsust, et see ei jääks üksikute koolide või töötajate õhinapõhiseks lisategevuseks. Seetõttu ei peaks sekkumised oma teravikku seadma ainult uute teadmiste andmisele, vaid sellele, kuidas muuta kiusuennetuse toetamine koolipidaja jaoks arusaadavaks, teostatavaks, nähtavaks ja töökorralduslikult püsivaks tegevuseks.

Tabel 2 täpsustab eelpool kirjeldatud raamistust, koondades uuringu tulemustes esile tulnud tegurid sotsiaalökoloogiliste tasandite ning COM-B mudeli võimekuse, võimaluse ja motivatsiooni kategooriate lõikes.

Tabel 2

Koolipidaja kiusuennetust toetavat käitumist mõjutavad tegurid sotsiaalökoloogilise mudeli ja COM-B mudeli elementide alusel

Sotsiaalökoloogiline tasand	COM-B tasand		
	Võimekus	Võimalus	Motivatsioon
Õpilane	sotsiaal-emotsionaalsed oskused, oskus abi küsida, digipädevus	turvaline täiskasvanu, tugiteenused	turvatus, kuulus, valmisolek rääkida
Lähedased (pere ja sõbrad)	vanemate oskus märgata	klassijuhatajatunnid, arenguestlused, vanemate kaasamise formaadid	usaldus, lapsevanemate hoiakud, pealtvaatajate normid
Kool	õpetajate ja juhtide pädevus, tõenduspõhiste programmide tundmine	aeg, meeskond, tugispetsialistid, programmid, rakendustugi	juhtkonna tugi, programmitõrksuse vähendamine, koolikultuur
KOV/koolipidaja, laienemine kogukonnale	koolipidaja teadlikkus, andmepõhisus, huvikaitse oskus	rahastus, tugikeskused, võrgustikud, koostööformaadid	poliitiline tahe, kiusuennetuse prioriteetsus, kuvand (kool ja kogukond)
Riik ja süsteem	selged juhised, tõenduspõhisuse hindamine	püsirahastus, valdkondadeülene struktuur	ennetuse väärtustamine, „pehmete teemade” nähtavus

Märkus. Soovitud käitumisena käsitletakse koolipidajate süsteemset ja järjepidevat panustamist kiusuennetusse. Märksõnad tasanditel põhinevad koolipidajate intervjuudes esile tulnud kirjeldustel ning on esitatud koolipidaja panustamist mõjutava kontekstina.

5. LAHENDUSTE KAARDISTUS

Lahendusvõimaluste süstematiseeritud kirjeldus

Probleemi kaardistus näitas, et koolipidajate võimekus kiusuennetust toetada sõltub mitmetest aspektidest, alates rolli selgusest ja ressurssidest, koolidega tehtavast koostööst ja praktikate rakendamise toest, lõpetades laiemas süsteemse raamistikuga. Seepärast võiksid lahendusteks olla erineva ulatusega sekkumiskohad, mis toetaksid koolipidaja võimekust, võimalusi ja motivatsiooni kiusuennetusse järjepidevalt panustada.

Käesolevas töös pakutud kolme lahendust võib vaadata eraldiseisvalt, kuid need moodustavad ka astmelise terviku. Praktiline kontrollnimekiri on madala lävendiga tööriist, mis aitab koolipidajal oma rolli ja olemasolevat olukorda mõtestada ning esimesi samme kavandada. Piirkondlik koostöövõrgustik toetab koolipidajate omavahelist õppimist, kogemuste jagamist ja rakendustoe tugevdamist. Riiklik või KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik looks aga pikaajalisemad süsteemsed tingimused, mis aitaksid koolipidajatel oma rolli mõista, ressursse planeerida, tõenduspõhiste praktikate rakendamist toetada, olukorda jälgida ning koolide ja teiste valdkondadega järjepidevamalt koostööd teha.

Need lahendused seostuvad ka töö sissejuhatuses kirjeldatud rahvusvaheliste näidetega. Soome näide viitas sellele, et kui tõenduspõhine programm on seotud omavalitsuse tegevuskavaga, võib see anda koolidele kindlama institutsionaalse aluse ja toetada programmi jätkusuutlikkust (Herkama et al., 2022; Student Welfare Act, 2013). Rootsi näide rõhutas kohaliku konteksti arvestamist ja omavalitsuse aktiivset rolli sekkumiste kohandamisel (Larsson, 2018). Norra näide tõi esile, et koolipidaja rolli selgem õiguslik ja institutsionaalne määratlemine võib toetada järjepidevat vastutust turvalise koolikeskkonna eest (Støen & Gutzwiller-Helfenfinger, 2023). Käesoleva töö lahenduste juures need näited aitavad tõmmata paralleeli Eesti koolipidajate konteksti: koolitasandi kiusuennetuse vajab koolipidaja tasandil rolliselgust, tuge, koostööd ja järjepidevust.

Hoolimata teema laiapõhjalisusest ja kompleksisusest, ei pea kõik võimalikud lahendused olema sama mastaabi ja teostatavuse skaalal. Iga lahenduse puhul on arvesse võetud sotsiaalökoloogilise mudeli tasandeid ning seoseid COM-B mudeli faktoritega. Seega on lahenduste sekkumisloogika järgnev: kui koolipidajal on selgem pilt oma rollist, praktilised tööriistad olukorra mõtestamiseks, võimalus õppida teistelt KOVidelt ning laiem raamistik ressursside, koostöö ja rakendustoe planeerimiseks, siis võiks suureneda tõenäosus, et koolidele pakutav tugi ei jää piirangutega ja killustatud tegevuseks. Selle abil võivad omakorda koolid saada tõhusama toe kiusuennetuse järjepidevaks hoidmiseks. Tabelid 3-5 täpsustavad iga lahenduse sisu ja eesmärgi, seoseid mudelitega, eeldatavat mõju ja teostatavust; tabel 6 sisaldab koondülevaadet lahendusvõimalustest.

Lahendus 1: Riiklik/KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik

Raamistiku (Tabel 3) eesmärk oleks vähendada koolipidaja rolli ebaselgust ja kiusuennetuse toetamise killustatust. Selle kaudu saaks koolipidaja selgemalt mõtestada, kuidas planeerida ressursse, toetada tõenduspõhiste praktikate rakendamist, jälgida olukorda ning teha koostööd koolide ja teiste valdkondadega. Sekkumismehhanism seisneb selles, et selgemad ootused ja ühised põhimõtted aitavad muuta koolidele pakutava toe järjepidevamaks ja vähem sõltuvaks üksikutest algatustest. See haakub eeltoodud Põhjamaade näidetega, kus koolipidaja tasandi institutsionaalne tugi, tegevuskavad või selgem vastutus toetavad kiusuennetuse püsivust koolitasandil.

Tabel 3*Lahendus 1. Riiklik/KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik*

Lahenduse nimetus	Riiklik/KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik
Roll lahenduste paketis	Pikaajalise struktuuri, rolliselguse ja rahastuse loomine
Lahenduse kirjeldus	<p>Selgema raamistiku loomine koolipidajatele, kuidas kiusuennetust koolides toetada. Tegemist ei oleks programmilise lahenduse, vaid pigem ühise süsteemiga, mis aitaks koolipidajatel mõista oma rolli, planeerida ressursse, toetada tõendus põhiste praktikate rakendamist, monitoorida olukorda ning teha tihedamat koostööd koolide ning teiste valdkondade ja organisatsioonidega. Raamistiku osad:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Koolipidaja rolli ja vastutuse täpsustamine kiusuennetuses ● Soovituslik miinimumstandard, mida iga koolipidaja võiks koolides toetada ● Juhiseid tõendus põhiste programmide ja praktikate valikuks ● Ülevaadet ennetustegevustest ● Soovitusi küberkiusamise ja seotud riskidega tegelemiseks ● Koolipidajatele mõeldud andmepõhist monitoorimisloogikat ● Juhiseid koostööks lastekaitse, politsei, noorsootöö, tervisedenduse ja vaimse tervise teenustega ● Rahastus- ja rakendustoe põhimõtteid
Vastavus uuringust välja tulnud probleemidele	<ul style="list-style-type: none"> ● Koolipidaja roll on ebaühtlaselt mõistetud ● Vastutusjaotus on kohati ebaselge ● Kiusuennetuse jääb hariduse, sotsiaalvaldkonna, tervisedenduse ja noorsootöö vahele ● Kiusuennetusprogrammide rakendamine sõltub liialt üksikute inimeste entusiasmist ● Ennetuse rahastus ja rakendustugi ei ole piisavalt püsivad ● Koolipidajad vajavad rohkem infot ja selgemaid suuniseid
Seos sotsiaalökoloogilise mudeliga	Riigi/süsteemi tasand
Seos COM-B mudeliga	<p>Võimekus: koolipidajad saaksid selgema teadmise oma rollist ja kiusuennetuse lahendustest</p> <p>Võimalus: raamistik seoks kokku ressursid, koostöövormid ja rakendustoe</p> <p>Motivatsioon: riiklik või KOVide ülene prioriteetsus aitaks kiusuennetusega tegelemist nähtavamaks muuta ja selle olulisust valideerida</p>
Mõjukus	Väga kõrge – eeldusel, kui selline raamistik oleks edukalt loodud ja rakendatud, siis võiks see aidata muuta kiusuennetuse koolipidaja tasandil süsteemsemaks ja järjepidevamaks.
Teostatavus	Madal – pigem kompleksne lahendus, mis vajab poliitilist tahet, koordineerimist, rahastust, rollide kokkuleppimist ja paljude osapoolte koostööd.
Võimalikud riskid	Võib muutuda liialt bürookraatlikuks; koolid võivad tajuda täiendava kontrollina; ühetaoline lähenemine ei pruugi sobida kõikidele KOVidele ja koolidele
Hinnang	Strateegiline lahendus, mille teostatavus on piiratud.

Märkus. Autori koostatud, lahendus toetub probleemi kaardistuses kirjeldatud nn "haridusülese lähenemise" loogikale, uuringu tulemustest selgunud vajadustele ning sotsiaalökoloogilise ja COM-B mudelite elementidele

Lahendus 2: Koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik

Koostöövõrgustiku (Tabel 4) eesmärk oleks tugevdada koolipidajate omavahelist õppimist ja praktilist rakendustuge. Regulaarne kogemuste jagamine aitaks KOVidel paremini mõista, kuidas teised koolipidajad koole toetavad, millised praktikad toimivad ja millised kitsaskohad korduvad. Sekkumismehhanism seisneks selles, et koolipidajate teadlikkus ja praktiline tegutsemisjulgus suureneb ning koolidele pakutav tugi muutub süsteemsemaks. Intervjuudes kirjeldatud koolijuhtide kohtumised, infohommikud ja valdkondadeülene koostöö näitavad, et sarnaseid elemente, küll teistes koosseisudes, mõnes KOVis juba kasutatakse.

Tabel 4

Lahendus 2. Koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik

Lahenduse nimetus	Koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik
Roll lahenduste paketis	Kogemuste jagamise, üksteiselt õppimise ja rakendustoe toetamine
Lahenduse kirjeldus	<p>Koolipidajad loovad piirkondliku või maakondliku koostöövõrgustiku, kus jagatakse kiusuennetusega seotud kogemusi, arutatakse rakendamise barjääre ja edutegureid ning õpitakse üksteise praktikatest:</p> <ul style="list-style-type: none">• Milliseid ennetusprogramme koolid kasutavad• Mis on nende rakendamisel toimunud• Kus programm või praktika takerdub• Millist tuge koolid vajavad• Kuidas kaasata lapsevanemaid• Kuidas märgata küberkiusamist• Kuidas vähendada üksikute eestvedajate ülekoormust• Milliseid andmeid võiks koolipidaja koguda
Vastavus uuringust välja tulnud probleemidele	<ul style="list-style-type: none">• KOVid ja koolid tegutsevad üksi ja õpivad piiralt ainult oma kogemusest• Head praktikad ei levi süsteemselt• Programmide rakendamine võib jääda üksikute inimeste kanda• Koolipidajad vajavad tuge oma rolli mõtestamisel• Küberkiusu, lapsevanemate kaasamise ja programmide rakendamise küsimused vajavad jagatud õppimist
Seos sotsiaalökoloogilise mudeliga	KOV/koolipidaja koostöö tasand, kuid loob ühendusi teiste tasanditega
Seos COM-B mudeliga	<p>Võimekus: teadmiste, kogemuste ja praktiliste näidete saamine</p> <p>Võimalus: tekiks koostööformaad ja parem kontaktivõrgustik</p> <p>Motivatsioon: teiste KOVide ja koolide kogemus võib suurendada valmisolekut tegutseda</p>
Mõjukus	Keskmine kuni kõrge – ei lahenda kõiki süsteemseid probleeme, kuid võib selgelt suurendada koolipidajate teadlikkust, tugevdada koostööd ja vähendada üksi tegutsemist.
Teostatavus	Keskmine – ei nõuaks seadusemuudatusi või suurt rahastust; vajalik eestvedaja olemasolu, täpsem formaat ja huvi osalemiseks.
Võimalikud riskid	Formaalseks aruteluringiks muutumine, kui puuduvad selged eesmärgid; aktiivsemad osalevad, passiivsemad jäävad kõrvale; väheneb motivatsioon, kui ei tunta praktilist kasu; vajab koordineerijat, muidu võib hääbuda.
Hinnang	Tasakaalustatud lahendus, mis võiks olla piisavalt mõjus ja realistlik.

Märkus. Autori koostatud, lahendus toetub uuringu tulemustest selgunud vajadustele ning sotsiaalökoloogilise ja COM-B mudelite elementidele

Lahendus 3: Koolipidaja praktiline kontrollnimekiri kiusuennetuse toetamiseks

Kontrollnimekirja (Tabel 5) eesmärk oleks pakkuda koolipidajale madala lävendiga tööriista oma rolli ja olemasoleva olukorra mõtestamiseks. See aitaks kaardistada, kas koolide toetamiseks on olemas vajalikud ressursid, koostöövormid, ülevaade praktikate rakendamisest ja järgmised realistlikud sammud. Sekkumismehhanism seisneb selles, et laialt sõnastatud vastutus muutub konkreetsemaks ja juhitavamaks. Kontrollnimekiri ei asenda muid lahendusi, kuid võib olla praktiline esimene samm koolipidaja jaoks parema selguse loomisel oma tegevusest.

Tabel 5

Lahendus 3. Koolipidaja praktiline kontrollnimekiri kiusuennetuse toetamiseks

Lahenduse nimetus	Koolipidaja praktiline kontrollnimekiri kiusuennetuse toetamiseks
Roll lahenduste pakettis	Koheselt kasutatav tööriist
Lahenduse kirjeldus	<p>Kontrollnimekiri aitaks koolipidajal süstemaatiliselt läbi mõelda, mida ta juba teab, mida peaks välja selgitama ja milliseid esimesi samme saab astuda koolide kiusuennetuse toetamiseks.</p> <ol style="list-style-type: none">1. Kaardista olukord<ul style="list-style-type: none">• Vaata HaridusSilma ja/või muude andmete põhjal, mida on teada kiusamise ja kooli rahuloluga seotud teemade kohta.• Tutvu Kiusamisvaba Haridustee 2017. aasta kontseptsiooniga (läbimas uuenduskuuri 2026. aastal).• Uuri TAI ennetuse teadusnõukogu veebist, mis ennetustegevused on Eestis olemas, mis on nende tõendatuse tase ja tulemusnäitajad.• Konsulteri maakonna haridusametuse tervisedendajaga.• Uuri kooli(de)lt, mis kiusuennetuse, hea käitumise või laiemalt heaolu toetamise tegevusi juba tehakse; kas ja kuidas tehakse mõjuhindamisi (nt regulaarsed õpilasküsitlused).• Kaardista, kes koolides tegelevad (kiusu)ennetuse tegevustega, kuidas nendel läheb ja millised on toevajadused.2. Mõtesta koolipidaja roll<ul style="list-style-type: none">• Selgita enda KOVis, kes vastutab kiusuennetuse toetamise eest.• Aruta meeskondlikult, milline koolipidaja roll praegu ja milline võiks see edaspidi olla.• Kaardista, kas arengukavades, haridusstrateegiates või tegevuskavades on kiusuennetus, heaolu või vaimse tervise teemad selgelt välja toodud.3. Loo kontakt koolidega<ul style="list-style-type: none">• Kohtu koolijuhtide, vajadusel ka laiema meeskonnaga.• Küsi nendelt sisendit, mis on seni toiminud kiusuennetuse rakendamisel, mis ja miks on olnud peamised takistuskohad.• Uuri, millist tuge nad koolipidajalt ootavad.4. Pööra tähelepanu tõenduspõhiste ja süsteemsetele praktikatele<ul style="list-style-type: none">• Hinda koos kooli(de)ga, millised programmid või praktikad sobiksid vastavalt nende valmisolekule, õpilaste vanuseastmetele ja vajadustele.• Pange koos koolijuhi/esindajatega kokku plaan, kuidas koolipidaja saab neid toetada (tegevuste ja programmide rakendamise tugi, kogemuste jagamine, rahalised ressursid).5. Loo väike koostöövõrgustik<ul style="list-style-type: none">• Kohtu ühe või kahe naaber-KOVi koolipidaja(te)ga, et vahetada kogemusi kiusuennetuses, kuidas programmid toimivad ja kuidas koole toetatakse.• Vajadusel leidke viise teiste osapoolte kaasamiseks, et kogemust rikastada, nt kohalikud terviseedendajad, lastekaitse, noorsootöö spetsialistid ja/või psühholoogid.6. Hoiat teemat nähtaval<ul style="list-style-type: none">• Too kiusuennetus ja kooliheaolu regulaarselt oma organisatsiooni kohtumiste päevakorda.• Kasuta andmeid ja koolide kogemusi, et põhjendada vajadust toe ja rahastuse

Vastavus uuringust välja tulnud probleemidele	<p>järele.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoia regulaarset kontakti koolidega, et olla kursis, kuidas nendel kiusuennetuses läheb. Jaga häid praktikaid koolide vahel. • Koolipidaja roll võib olla ebaselge • Puudub ülevaade koolides toimuvast • Kiusuennetus võib jääda juhuslikuks • Koolipidaja ei pruugi teada, kust alustada • Ühe KOVi alla kuuluvad koolid võivad tegutseda üksteisest eraldi • Andmeid ja olemasolevaid ressursse ei kasutata süsteemselt
Seos sotsiaalökoloogilise mudeliga	KOV/koolipidaja tasand, kuid loob ühendusi teiste tasanditega
Seos COM-B mudeliga	<p>Võimekus: koolipidajatele teadmise andmine, mida uurida ja kuidas alustada</p> <p>Võimalus: konkreetsete sammude ja formaatide pakkumine</p> <p>Motivatsioon: rolli selguse loomine ja tegevuste muutmine jõukohasteks väiksemateks sammudeks</p>
Mõjukus	Madal kuni keskmine – ei lahenda süsteemseid probleeme, kuid võib olla kasulik esimene samm. Mõju sõltub sellest, kas koolipidaja seda päriselt kasutab ja kas tegevused viivad edasiste tegevusteni.
Teostatavus	Kõrge – ei nõuaks suuri rahalisi väljaminekuid; võimalik koheselt alustada; pigem väike töömaht; iga koolipidaja jaoks kasutatav
Võimalikud riskid	Võib jääda formaalseks „linnukese tegemiseks”; kui kontrollnimekirjale ei järgne tegevusi, ei muutu midagi; liiga pikk nimekiri võib mõjuda koormavana; koolid võivad tajuda seda kontrollina, kui seda ei esitata toetava tööriistana.
Hinnang	Teostatav lahendus, millel on kohene rakendatavus

Märkus. Autori koostatud, lahendus koondab intervjuudes esile tulnud koolipidajate praktikad ja vajadused ning sisaldab sotsiaalökoloogilise ja COM-B mudelite elemente

Tabel 6

Koondtabel lahenduste mõjukuse ja teostatavuse kohta

Lahendus	Mõjukus	Teostatavus	Hinnang
Riiklik/KOVide ülene raamistik	Väga kõrge	Madal	Strateegiline ja pikaajaline lahendus
Koolipidajate piirkondlik koostöövõrgustik	Keskmine-kõrge	Keskmine	Kõige tasakaalustatum lahendus
Koolipidaja kontrollnimekiri	Madal-keskmine	Kõrge	Kohe rakendatav alustamise tööriist

Märkus. Autori koostatud

Soovitused lahendusvõimaluste valikuks

Ideaalmaailmas on lahendusvõimaluste valikul soovitatav lähtuda astmelisest rakendamisest. Esimese, väiksema sammuna saaksid koolipidajad ette võtta praktilise kontrollnimekirja, mis võiks aidata kiusuennetuse maailma sisse minna just nendel, kes on siiani vähem teemas sees olnud või

nendel, kes on teemaga juba seotud, aga sooviksid ette võtta mõtteharjutuse ja struktureerida, millega täna juba tegeletakse ning millised on veel võimalused.

“Kuldse kesktee” lahendusena võiks käsitleda koolipidajate piirkondlikku koostöövõrgustikku, kuna see on märkimisväärse potentsiaalse mõjuga ja teostatav ilma suuri rahalisi vahendeid nõudmata. Selline võrgustik aitaks vähendada KOVide ja nende koolide eraldatust kiusuennetuses, võimaldaks kogemuste jagamist ning pakuks rakendustuge parimate praktikate leidmiseks ja kasutamiseks.

Pikaajalise arengusuunana oleks vajalik riiklik või KOVide ülene kiusuennetuse toetamise raamistik – millel on sisuline, mitte ainult vormiline tähtsus. Kuigi selle teostatavus on madalam ning see eeldab poliitilist tahet, koordineerimist ja rahastust, oleks selle potentsiaalne mõju kõige suurem, kuna see aitaks vähendada vastutusjaotuse ebaselgust, projektipõhisust ja ennetuse süsteemset killustatust.

Seetõttu on käesoleva töö põhjal kõige realistlikum soovitus alustada kontrollnimekirja ja koostöövõrgustiku loomisega, käsitledes neid esimeste sammudena pikaajalisema süsteemse raamistiku suunas.

6. MÕJU-UURINGU VISIOON

Mõju-uuringu visiooni aluseks on ühe lahendusena välja pakutud koolipidajate piirkondliku koostöövõrgustiku pilootprojekt, mille eesmärk on aidata kaasa koolipidajate rolliselgusele, kogemuste jagamisele ja koolide kiusuennetuse süsteemsemale toetamisele. Lahendus lähtub probleemi kaardistuses esile tulnud kitsaskohtadest: koolipidaja rolli ebaühtlane mõistmine, koolide ja KOVide erinev valmisolek, piiratud rakendustugi, õhinapõhisus ning vajadus jagada toimivaid praktikaid.

1. Mõju-uuringu eesmärgid

Pilootprojekti eesmärk oleks 1) mõista, kuivõrd nelja kohaliku omavalitsuse osalusel loodud koostöövõrgustik on koolipidajate jaoks teostatav, vastuvõetav ja kasulik ning kas see toetab nende võimekust kiusuennetust koolides süsteemsemalt toetada; 2) hinnata rakendatavust ja vahetuid muutusi koolipidajate tasandil, näiteks rolliselguses, teadmistes, koostöös ja kavandatud kiusuennetustegevustes.

Võimalikud uurimisküsimused

- Kuivõrd on koolipidajate koostöövõrgustik osalejate hinnangul teostatav ja jätkusuutlik?
- Millisel määral aitab koostöövõrgustikus osalemine suurendada koolipidajate rolliselgust kiusuennetuse toetamisel?
- Kuidas mõjutab võrgustikus osalemine koolipidajate teadmisi (tõenduspõhistest) kiusuennetuspraktikatest ja rakendamise toetamise võimalustest?
- Kas ja milliseid konkreetseid muutusi kavandavad või rakendavad osalevad KOVid pilootperioodi jooksul oma koolide kiusuennetuse toetamisel?
- Millised tegurid toetavad või takistavad koostöövõrgustiku toimimist ja jätkusuutlikkust?

2. Mõju-uuringu meetodid

Pilootprojekti uuring kestaks 12 kuud, mille jooksul kohtuvad koolipidajate esindajad (vajadusel 1-2 meeskonnaliikmaga) neljast kohalikust omavalitsusest. Kohtumiste vedamisel oleks roteeruv roll ehk iga kohtumist koordineeriks üks osalev KOV, mis toetaks jagatud vastutust ja vähendaks sõltuvust ühest eestvedajast.

Fookusteema(d) igaks kohtumiseks kureeriks vastutavas rollis olev koolipidaja, seades teraviku sinna, mis on nende omavalituse vaatest kõige aktuaalsem teema kiusuennetuses ja kus teiste osalejate perspektiivist võiks kasu olla. Praktilise sammuna võiksid osalejad iga kohtumise järel sõnastada ühe väikese tegevuse, mida nad enne järgmist kohtumist oma omavalitsuses katsetavad või edasi arendavad.

Valim

Valimi moodustaksid neli kohalikku omavalitsust, mis ideaalis esindavad erineva suuruse ja koolivõrgustikuga piirkondi: üks väiksem KOV, kaks keskmise suurusega KOVi ja üks suurem KOV. Igast omavalitsusest võiks osaleda 1-3 esindajat, olenevalt sellest, kuidas haridusvaldkond on selles kohas juhitud.

Võrreldavad tingimused

Pilootprojektis oleks kasutusel enne-pärast uuringu tüüpi disain, kus mõõdetakse osalejate hinnanguid enne võrgustiku algust ja pärast aastast testperioodi. Võimalikud võrreldavad tingimused: osalejate hinnangud enne pilooti, osalejate hinnangud pärast pilooti, kohtumiste käigus kogutud vaheandmed, KOVide tegevusplaanide ja rakendatud sammude muutus ajas.

Kasutatavad mõõdikud

Mõõdikud võiksid peamiselt hinnata kolme tasandit: teostatavus, vastuvõetavus ja esmane tulemuslikkus (Tabel 7), mis tuleneb osaliselt Bowen jt (2009) teostatavusuuringute disainist.

Tabel 7

Mõõdikute tasandid, näitajad ja andmekogumise viisid

Mõõdik	Näitajad	Andmekogumine
Teos- tatavus	<ul style="list-style-type: none">● Mitu kohtumist neljast toimus● Osalejate arv kohtumistel● Kas roteeruv eestvedamine toimus● Ajukulu kohtumiste ettevalmistuseks● Kas KOVid jõudsid kohtumiste vahel kokkulepitud tegevusi teha	<ul style="list-style-type: none">● Osalusstatistika● Kohtumiste memod● Osalejate tagasisideküsitlused
Vastu- võetavus	<ul style="list-style-type: none">● Osalejate hinnang formaadi kasulikkusele● Osalejate hinnang kohtumiste töömahule● Valmisolek võrgustikuga jätkata● Hinnang roteeruva eestvedamise sobivusele● Tajutud turvalisus kogemuste ja probleemide jagamisel	Enesekohane hindamine 1-5-pallisel skaalal: <ul style="list-style-type: none">● "Võrgustiku kohtumised olid minu töö jaoks kasulikud."● "Kohtumiste sagedus oli sobiv."● "Roteeruv eestvedamine toetas osalejate kaasatust."● "Sain kohtumistelt ideid, mida oma KOVis rakendada."● "Sooviksin, et võrgustik jätkuks ka pärast pilooti."
Esmane tulemus- likkus	<ul style="list-style-type: none">● Muutus koolipidaja rolliselguses● Muutus teadmistes kiusuennetuspraktikate kohta● Muutus arusaamas KOVi võimalustest koole toetada● Konkreetsete tegevuste arv, mida KOVid piloodi jooksul kavandasid või alustasid● Koolidega peetud arutelude/kohtumiste arv● Uute koostöökontaktide arv● Koolipidaja enda hinnang võimekuse, võimaluse ja motivatsiooni muutusele	<ul style="list-style-type: none">● Lõpuintervjuud individuaalselt või gruppides

Andmete kogumine

Pilootuuringus võiks kasutada järgmisi andmekogumise viise:

1. Eelküsitlus enne pilooti, mis hindab osalejate rolliselgust, teadmisi, koostööpraktikaid ja ootusi.
2. Lühike tagasiside iga kohtumise järel, mis hindab kohtumise kasulikkust, teostatavust ja tekkinud ideid.
3. Kohtumiste memod, mis dokumenteerivad arutatud teemad ja kokkulepitud järgmised sammud.
4. Lõpuküsitlus pärast 12 kuud, mis hindab muutusi võrreldes algtasemega.
5. Lõpuintervjuud või fookusgrupp osalejatega aitmaks mõista, mis võrgustikus toimis, mis takendus ja mida tuleks järgmises iteratsioonis muuta.
6. KOVide tegevuskaardid, kus iga KOV täidab alguses ja lõpus lühikese ülevaate sellest, milliseid kiusuennetust toetavaid tegevusi nad koolidega teevad.

Kuna piloot oleks väikese valimiga ja kestaks vaid ühe aasta, ei võimaldaks see teha üldistatavaid järeldusi. Küll aga võimaldaks see hinnata, kas koolipidajate koostöövõrgustik on praktikas teostatav ja kas sellel on potentsiaali tugevdada koolipidajate võimekust kiusuennetust süsteemsemalt toetada. Positiivsete tulemuste korral võiks võrgustiku formaati laiendada teistele KOVidele ning järgmises etapis hinnata juba pikemaajalisi muutuseid koolide ennetustegevustes. Mõju täpsemaks hindamiseks võiks lisaks kaaluda sarnase profiiliga KOVide kaasamist kontrollgrupina, kus jätkatakse tavapärasest tegutsemist. Tegemist poleks küll randomiseeritud kontrollkatsega, aga see aitaks liikuda sammu lähemale suunas, et hinnata, kas pilootprojektist tulenevad muutused on seotud võrgustiku rakendamisega.

7. VIITED

- American Psychological Association. (2018). *Bullying*. In *APA dictionary of psychology*.
<https://dictionary.apa.org/bullying>
- Bispo Júnior, J. P. (2022). Social desirability bias in qualitative health research. *Revista De Saude Publica*, 56, 101. <https://doi.org/10.11606/s1518-8787.2022056004164>
- Bowen, D. J., Kreuter, M., Spring, B., Cofta-Woerpel, L., Linnan, L., Weiner, D., Bakken, S., Kaplan, C. P., Squiers, L., Fabrizio, C., & Fernandez, M. (2009). How We Design Feasibility Studies. *American Journal of Preventive Medicine*, 36(5), 452–457.
<https://doi.org/10.1016/j.amepre.2009.02.002>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cefai, C., Simões, C., & Caravita, S. C. S. (2021). *A systemic, whole-school approach to mental health and well-being in schools in the EU*. Publications Office of the European Union.
<https://doi.org/10.2766/50546>
- Cosma, A., Molcho, M., & Pickett, W. (2024). *A focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, central Asia and Canada. Volume 2*. WHO Regional Office for Europe.
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., Molcho, M., De Mato, M. G., Overpeck, M., Due, P., Pickett, W., HBSC Violence & Injuries Prevention Focus Group, & HBSC Bullying Writing Group. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54(S2), 216–224. <https://doi.org/10.1007/s00038-009-5413-9>
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed). SAGE Publications.
- Fleisher, W. P., & Schwartz, L. (2003). Mental Health Sequelae Of Bullying: A Review and Case Report. *The Canadian Child and Adolescent Psychiatry Review*, 12(1), 13–17.

- Flygare, E., Gill, P. E., & Johansson, B. (2013). Lessons From a Concurrent Evaluation of Eight Antibullying Programs Used in Sweden. *American Journal of Evaluation*, 34(2), 170–189. <https://doi.org/10.1177/1098214012471886>
- Haridus- ja Teadusministeerium. (2017). *Kiusamisvaba haridustee kontseptsioon*. https://hm.ee/sites/default/files/documents/2022-07/kiusamisvaba_haridustee_kontseptsioon.pdf
- Haridusportaal. (2026). *Koolikaart* [Data set]. Retrieved February 1, 2026 from: <https://haridusportaal.edu.ee/kool/kaart?primaryTypes=1685&secondaryTypes=2371&ownership=1688>
- Health Behaviour in School-aged Children Study. (2023). *HBSC data browser: Findings from the 2021/22 international HBSC survey*. Retrieved April 30, 2026 from: <https://data-browser.hbsc.org>
- Herkama, S., Kontio, M., Sainio, M., Turunen, T., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2022). Facilitators and Barriers to the Sustainability of a School-Based Bullying Prevention Program. *Prevention Science*, 23(6), 954–968. <https://doi.org/10.1007/s11121-022-01368-2>
- Kendrali, E., Allemann, M., Murasov, M., Haugas, S., & Mägi, E. (2022). *Kiusamist ennetavate ja vähendavate sekkumiste tõhusus ning haridusasutuste kogemused nende rakendamisel*. Mõttekoda Praxis.
- Larsson, P. (2018). Bullying Prevention in a Swedish Municipality: Supported Decentralised Reasoning. *Forskning Og Forandring*, 1(2), 69–90. <https://doi.org/10.23865/fof.v1.1217>
- McLeroy, K., Bibeau, D., Steckler, A., & Glanz, K. (1988). An Ecology Perspective on Health Promotion Programs. *Health Education Quarterly*, 15, 351–377. <https://doi.org/10.1177/109019818801500401>
- Michie, S., Van Stralen, M. M., & West, R. (2011). The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implementation Science*, 6(1), 42. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-6-42>

- Moore, S. E., Norman, R. E., Suetani, S., Thomas, H. J., Sly, P. D., & Scott, J. G. (2017). Consequences of bullying victimization in childhood and adolescence: A systematic review and meta-analysis. *World Journal of Psychiatry, 7*(1), 60–76. <https://doi.org/10.5498/wjp.v7.i1.60>
- O'Higgins Norman, J., Berger, C., Cross, D., Payne, E., Søndergaard, D. M., Yoneyama, S., Donoghue, C., Espelage, D., Smith, P., Zych, I., Feng Liu, Y., Cappa, C., Loftsson, M., & Warg, F. (2025). *School Bullying, An Inclusive Definition* (pp. 1–7). DCU Anti-Bullying Centre, Dublin City University. <https://www.dcu.ie/antibullyingcentre>
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Wiley.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. SAGE Publications.
- Piksööt, J., & Oja, L. (2023). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring. 2021/2022. Öppeaasta tabelid*. Tervise Arengu Instituut.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, RT I 2010, 41, 240 (2010). <https://www.riigiteataja.ee/akt/107012026013>
- Riigikohtu halduskolleegium. (2017). *Kohtuasja number 3-14-52324* [Kohtulahend]. <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/fail.html?fid=218749259>
- Sainio, M., Herkama, S., Turunen, T., Rönkkö, M., Kontio, M., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2020). Sustainable antibullying program implementation: School profiles and predictors. *Scandinavian Journal of Psychology, 61*(1), 132–142. <https://doi.org/10.1111/sjop.12487>
- Siseministerium. (2026). *Rahvastikustatistika* [Data set]. Retrieved February 1, 2026 from: <https://www.siseministerium.ee/tegevusvaldkonnad/rahvastikutoimingud/rahvastikustatistika#eesnimede-statistika--4>
- Skollag, Pub. L. No. 2010:800 (2010). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800/

Støen, J., & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2023). Addressing School Bullying on the Level of Educational Legislation: The Example of Norway. *Bildung Und Erziehung*, 76, 265–274.

<https://doi.org/10.13109/buer.2023.76.3.265>

Streimann, K., Pertel, T., Vilms, T., & Abel-Ollo, T. (2020). *Ennetuse käsiraamat: Sõltuvusainete tarvitamise ennetuse teaduslik käsitus otsustajatele, arvamusiidritele ja poliitikakujundajatele*. Tervise Arengu Instituut.

https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-03/160243899155_Ennetuse%20kasiraamat_veebis.pdf

Student Welfare Act, Pub. L. No. 1287/2013 (2013). <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2013/1287>

UNESCO. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. UNESCO.

<https://doi.org/10.54675/TRVR4270>

UNESCO. (2020). *Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying*.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794/PDF/374794eng.pdf.multi>

UNESCO. (2024). *Safe to learn and thrive: Ending violence in and through education*. UNESCO.

<https://doi.org/10.54675/LUPY3293>

8. LISAD

Lisa A. Haridusandmete portaali Haridussilm 2024. aasta andmed

Tabel A1

Haridusandmete portaali Haridussilm 2024. aasta andmed 4. ja 8. klasside õpilaste kohta, kes ei ole viimase kahe nädala jooksul kiusamist kogunud

Kohalikud omavalitsused Eestis, 2026	Õpilaste osakaal, keda ei ole viimase kahe nädala jooksul korduvalt kiusatud (%) - 4. klass, 2024	Õpilaste osakaal, keda ei ole viimase kahe nädala jooksul korduvalt kiusatud (%) - 8. klass, 2024	Kombineeritud keskmine: 4. ja 8. klassi õpilaste osakaalu keskmine, keda ei ole viimase kahe nädala jooksul korduvalt kiusatud (%)
Alutaguse vald	54.8	58.3	56.55
Anija vald	47.6	62.5	55.05
Antsla vald	60.5	63	61.75
Elva vald	53.3	73.6	63.45
Häädemeeste vald	60.9	67.5	64.2
Haapsalu linn	61.4	71.2	66.3
Haljala vald	50	77.8	63.9
Harku vald	68.6	66.1	67.35
Hiiumaa vald	75	90	82.5
Järva vald	61.7	60.3	61
Jöelähtme vald	57.7	51.1	54.4
Jõgeva vald	54.5	72.9	63.7
Jõhvi vald	41.3	69.6	55.45
Kadrina vald	52.7	64.1	58.4
Kambja vald	58.6	63.8	61.2
Kanepi vald	45.5	65.9	55.7
Kastre vald	69	72.2	70.6
Kehtna vald	41.3	59.6	50.45
Keila linn	47.7	69.2	58.45
Kiili vald	70	74.4	72.2
Kohila vald	31.6	81.8	56.7
Kohtla-Järve linn	44	68	56
Kose vald	64.3	64.9	64.6
Kuusalu vald	78.6	54.9	66.75
Lääne-Harju vald	62.1	69.5	65.8
Lääne-Nigula vald	66.7	67.5	67.1
Lääneranna vald	64.7	71	67.85
Loksa linn	63.2	47.6	55.4
Lüganuse vald	46.3	69.6	57.95
Luunja vald	59	66.7	62.85
Maardu linn	51.6	77.2	64.4
Märjamaa vald	68.6	67.4	68
Muhu vald	76.5	87.5	82
Mulgi vald	68.1	71.4	69.75

Mustvee vald	44.8	56.4	50.6
Narva linn	48.6	68.8	58.7
Narva-Jõesuu linn	64.3	66.7	65.5
Otepää vald	65.6	80.3	72.95
Paide linn	62.9	84.8	73.85
Pärnu linn	64.2	73.1	68.65
Peipsiääre vald	36.4	57.1	46.75
Põhja-Pärnumaa vald	49.1	67.3	58.2
Põhja-Sakala vald	60	75	67.5
Põltsamaa vald	60.3	60	60.15
Põlva vald	62.7	69.6	66.15
Raasiku vald	67.3	58.2	62.75
Rae vald	61.1	72	66.55
Rakvere linn	68.8	75	71.9
Rakvere vald	65	79.5	72.25
Räpina vald	37.5	65.9	51.7
Rapla vald	69.6	80.8	75.2
Rõuge vald	56.5	53.6	55.05
Saarde vald	77.8	71.9	74.85
Saaremaa vald	56.4	71.6	64
Saku vald	60.4	62.6	61.5
Saue vald	67.8	72.3	70.05
Setomaa vald	46.2	84	65.1
Sillamäe linn	41.9	64.5	53.2
Tallinn	61.8	69.5	65.65
Tapa vald	47.3	60.7	54
Tartu linn	59.4	67.5	63.45
Tartu vald	56.1	67.7	61.9
Tori vald	67.5	65.8	66.65
Tõrva vald	64	88.5	76.25
Türi vald	56.9	76.5	66.7
Väike-Maarja vald	61.4	70.3	65.85
Valga vald	65.8	73.3	69.55
Viimsi vald	65.1	74.3	69.7
Viljandi linn	74.5	73.1	73.8
Viljandi vald	59.6	63.2	61.4
Vinni vald	56.9	80	68.45
Viru-Nigula vald	51.4	66	58.7
Võru linn	51	67.2	59.1
Võru vald	60	67.8	63.9
Keskmine:	58.5	69.2	63.9

Märkus. Tabelis ei ole kohalikke omavalitsusi, kus näitajad puudusid osaliselt või täielikult

Lisa B. Poolstruktureeritud intervjuu vestluskava

Intervjuu eel intervjuueeritava poolt allkirjastatud või kirjalikult kinnitatud informeeritud nõusoleku vormile viitamine ja uuesti luba küsimine intervjuu salvestamiseks eesmärgiga saadud sisendit hiljem paremini analüüsida.

Sissejuhatus ja taust

1. Kui kaua olete oma tänases rollis olnud ja milline on teie varasem kogemus haridusvaldkonnas?
2. Milles seisneb teie koostööd haldusalasse kuuluvate koolidega üldiselt?
3. Mis on teie kolm kõige olulisemat ülesannet koolipidaja esindajana?

Hoiakud ja probleemitaju

4. Kuidas te defineeriksite kiusamist koolikeskkonnas?
5. Kui suur probleem on kiusamine teie hinnangul teie hallatavates kooli(de)s? Kirjeldamiseks võite kasutada skaalat 1-st (pole üldse probleem) 5-ni (väga tõsine probleem).
 - a. Valikuline, kui vastaja viitab muutusele: Kas teie arvates on kiusamisprobleem aja jooksul muutunud (suurenenud/vähenenud)? Mis võib seda muutust selgitada?
6. Teie hinnangul, kuhu asetub kiusamine, oma prioriteetsuses, muude väljakutsete kõrval koolides?

Koolipidaja roll kiusamise ennetamises ehk nendest tegevustest, mida tehakse selle nimel, et koolides oleks vähem lapsi, kes kiusamist üldse kogevad

7. Millisena näete koolipidaja rolli kiusamise ennetamisel ja koolide toetamisel selles?
8. Kuidas eristub teie roll koolijuhtide, õpetajate ja lapsevanemate rollist?
9. Millised on teie tugevused (nt teadmised, oskused, positsioon), mis aitavad seda rolli täita?
10. Millised piirangud või puudujäägid teie rolli täitmist takistavad?
11. Milliseid konkreetseid tegevusi olete seni kiusamise ennetamiseks toetanud või algatanud?

Koolipidaja teadmised ja arusaamad kiusuennetusprogrammide rakendamisest

12. Milliseid (tõendus põhiseid) kiusamise või muid käitumisega seotud ennetusprogramme te teate?
13. Milliseid neist rakendatakse teie hallatavates koolides?
14. Mil määral te võtate ennetusprogrammide valikul arvesse programmide mõju ja tõendus põhisust?
15. Milline roll ja milline on teil või omavalitsusel laiemalt koolides kasutatavate programmide valimisel ja elluviimisel?

Koostöö koolide ja teiste osapooltega

16. Kuidas te hindaksite oma koostööd koolidega kiusamise ennetamise küsimustes?
 - a. Vajadusel täpsustus: Kuidas toimub teie omavalitsuse näitel teabevahetus ja koostöö koolide ja koolipidaja vahel kiusuennetuse teemal?
17. Kas ja kuidas toimub koostöö kohaliku omavalitsuse, haridusministeeriumi või muude organisatsioonidega kiusamise ennetamisel?

Rakendamise edukus ja väljakutsed

18. Kuivõrd edukalt on koolides rakendatavad kiusuennetusmeetmed teie arvates toimunud?
19. Mis eristab koole, kus ennetustegevus toimib paremini?

20. Millised on peamised takistused kiusuennetuse rakendamisel koolipidaja tasandil?
21. Millised lahendused võiksid teie arvates aidata kiusuennetusmeetmeid tõhusamalt rakendada?
 - a. Vajadusel täpsustus: Kas olete pidanud sekkuma, kui mõnes koolis kiusuennetusmeetmed ei toimi oodatud viisil?

Vajadused ja võimalused edasisteks arenguteks

22. Milliseid ressursse oleks teie hinnangul vaja tõhusamaks kiusuennetuseks?
23. Millist tuge ootate haridusministeeriumilt või teistelt organisatsioonidelt, et kiusuennetust paremini toetada?
24. Kui saaksite midagi muuta, et parandada kiusuennetust teie hallatavates koolides, siis mis see oleks?
25. Kuidas näete koolipidaja rolli kiusuennetuses tulevikus?

Lõpumõtted

Kas on midagi olulist, mida te sooviksite lisada ja mida me ei ole käsitlenud?

Lisa C. Informeeritud nõusolek uuringus osalemiseks

Hea uuringus osaleja!

Antud uuringu eesmärk on uurida koolipidajate rolli tajumist koolides kiusamise ennetamisel ning kogemust sellesse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel.

Uuringu käigus viiakse läbi poolstruktureeritud intervjuu kohaliku omavalitsuse tasandi koolipidaja esindajaga, mis kestab ligikaudu 60 minutit. Intervjuu toimub eelnevalt kokkulepitud ajal ja videokõne vahendusel.

Osalemine on vabatahtlik. Teil on õigus loobuda küsimustele vastamast või katkestada osalemine igal ajal.

Intervjuu salvestatakse ainult konkreetseks uurimistööks ning salvestised transkribeeritakse. Teie nime ega muud isikut tuvastada võimaldavad andmeid ei kajastata uuringu tulemustes. Andmed säilitatakse turvaliselt ja kasutatakse ainult antud magistr töö eesmärgil.

Uuringuandmeid säilitatakse kuni magistr töö kaitsmiseni ning kustutatakse hiljemalt 30.06.2026.

Uuringu nimi: "Eesti koolipidajate rolli tajumine koolides kiusamise ennetamisel ning kogemus sellesse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel"

Uuringu läbiviija: Nänsi Männik
Rakendusliku käitumisteaduse MA õppekava, Tartu Ülikool

Juhendajad: Eike Siilbek (Tartu Ülikool), Kristiina Treial (SA Kiusamisvaba Kool)

Kontaktandmed küsimuste korral:

Nänsi Männik

E-mail

Telefoninumber

Mina, uuringus osalejana, olen saanud vajalikku infot uuringu kohta. Mõistan, et osalemine on vabatahtlik ning saan igal hetkel loobuda. Kinnitan, et olen nõus osalema uuringus.

Nimi:

Amet:

Organisatsioon:

(allkirjastatud digitaalselt või e-kirja teel kinnitatud)

Lisa D. Teemaatilise analüüsi koodipuu

Joonis D1

Koodipuu teemade, alateemade ja koodide hierarhia

Koolipidajate rolli tajumine, kogemus ja praktikad kiusuennetuses

```
|-- 1. Koolipidaja roll ja vastutus kiusuennetuses
|  |-- Võimaldaja ja tingimuste looja
|  |  |-- tugiteenuste tagamine
|  |  |-- programmide rahastamine
|  |  |-- koolituste võimaldamine
|  |  |-- koolijuhtide toetamine
|  |  |__ ressursside tagamine
|  |-- Toetuse ja kontrolli tasakaal
|  |  |-- kooli autonoomia austamine
|  |  |-- usalduslik suhe kooliga
|  |  |-- koolijuhi vastutus
|  |  |__ varases staadiumis toetamine
|  |-- Vahendaja ja väline kõrvalpilk
|  |  |-- osapoolte kokkuviimine
|  |  |-- lapsevanema ja kooli vahendamine
|  |  |-- välise eksperdi roll
|  |  |-- taastava õiguse kasutamine
|  |  |__ keerukate juhtumite toetamine
|  |__ Ennetuse nähtavaks tegija
|      |-- teema prioriteetsuse hoidmine
|      |-- otsustajate veenmine
|      |-- koolide tagasiside koondamine
|      |__ programmipakkujatega suhtlemine
|
|-- 2. Kiusuennetuse mõtestamine ja rakendamise praktikad
|  |-- Kiusamine kui mitmetasandiline probleem
|  |  |-- kiusamise korduvus ja süsteemsus
|  |  |-- varjatud kiusamine
|  |  |-- digikiusamine
|  |  |-- AI-ga seotud riskid
|  |  |-- vaimse tervisega seosed
|  |  |__ HEV-õpilaste toetamise seosed
|  |-- Kiusuennetusprogrammid kui vajalikud tööriistad
|  |  |-- KiVa kasutamine
|  |  |-- VEPA kasutamine
|  |  |-- Kiusamisest vabaks
|  |  |-- tõenduspõhisus
|  |  |-- andmepõhine tegutsemine
|  |  |__ kohandamine kooli vajadustele
```

```

| |-- Programmitõrksus ning rakendamise eeldused ja haprus
| | |-- programm kui lisakohustus
| | |-- õpetajate ülekoormus
| | |-- üksikute eestvedajate väsimine
| | |-- juhtkonna toe puudumine
| | |__ rakendustoe vajadus
| |__ Kiusuennetuse laienemine koolikultuuri
| | |-- SEP-raamistik
| | |-- koolikultuuri kujundamine
| | |-- täiskasvanute eeskuju
| | |-- väärtuste ja hoiakute roll
| | |__ märkamise oskuse arendamine
|
|-- 3. Koostöö ja tugivõrgustikud
| |-- Koolipidaja ja kooli koostöö
| | |-- vahetu suhtlus
| | |-- regulaarsed kohtumised
| | |-- koolijuhtide kaasamine
| | |-- koolide vajaduste kaardistamine
| | |__ infovahetuse formaadid
| |-- Valdkondadeülene koostöö
| | |-- programmipakkujad
| | |-- lastekaitse
| | |-- politsei koostööpartnerina
| | |-- tervisedendus
| | |-- vaimse tervise teenused
| | |-- noorsootöö
| | |__ tugikeskused ja nõustamisstruktuurid
| |-- Lapsevanemate ja kogukonna kaasamine
| | |-- lapsevanemate hoiakud
| | |-- vähene osalus
| | |-- kogukondlik märkamine
| | |-- huvitegevuse roll
| | |__ treenerid ja noortekeskused märkajatena
| |__ Praktikate jagamine ja õppimisvõrgustikud
| | |-- koolidevaheline kogemuste jagamine
| | |-- KOVide koostöö
| | |-- tugigrupid
| | |-- seminarid
| | |__ edulugude jagamine
|
|__ 4. Barjäärid, edutegurid ja tulevikuvajadused
|-- Ressursipuudus
| |-- rahapuudus

```

```
| |-- inimressursi puudus
| |-- ajaressursi puudus
| |-- tugispetsialistide nappus
| |__ koolitusvõimaluste piiratus
|-- Õhinapõhisus ja ülekoormus
| |-- üksikud entusiastid
| |-- õpetajate koormus
| |-- projektipõhisus
| |__ meeskondliku eestvedamise vajadus
|-- Süsteemi killustatus ja poliitiline nähtavus
| |-- valdkondlikud silotornid
| |-- ebaselge vastutusjaotus
| |-- pehmete teemade madal prioriteetsus
| |__ püsirahastuse puudumine
|-- Edutegurid
| |-- juhtkonna tugi
| |-- usalduslik koostöö
| |-- väike kogukond
| |-- tugistruktuuride olemasolu
| |-- andmepõhisus
| |__ praktikate jagamine
|__ Tulevikuvajadused
| |-- varajane märkamine
| |-- lasteaia tasandi tugevdamine
| |-- püsiv rahastus
| |-- tasustatud ennetusrollid
| |-- rakendustugi
|__ KOVide ühine huvikaitse
```

Lisa E. Uuringukutse

Kutse uuringus osalemiseks: "Koolipidajate rolli tajumine koolides kiusamise ennetamisel"

Tere, X!

Pöördun teie poole uuringukutsega, kuna tegelete oma (vallas)/(linnas) haridusteemadega. Kui teile tundub, et uuringus võiks osaleda teie asemel mõni kolleeg, siis andke märku.

Mina olen Nänsi Männik ja õpin Tartu Ülikoolis rakendusliku käitumisteaduse erialal. Oma magistritöö raames uurin koolipidajate rolli tajumist koolides kiusamise ennetamisel ning kogemust sellesse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel.

Kuna seda teemat ei ole Eestis seni uuritud just koolipidajate vaatenurgast, aitab uuring paremini mõista, millist rolli saavad ja võiksid kohalikud omavalitsused kiusamise ennetamisel täita. Tulemuste eesmärk on pakkuda uut väärtuslikku teadmist kiusuennetuse ökosüsteemis tegutsevatele spetsialistidele ja organisatsioonidele, mida oma ennetustöös ära kasutada.

Seepärast oleks teie kui koolipidaja esindaja kogemuste ja teadmiste jagamine väga oodatud. Nii teie kui ka (valla)/(linna) nimi jäävad uuringu avaldamisel anonüümseks.

Meie vestlus toimuks intervjuu vormis videokõne vahendusel. Ajalises mõttes tasuks arvestada ligikaudu 60 minutit.

Jään ootama tagasisidet, kas olete uuringus osalemisest huvitatud. Kui jah, siis järgmise sammuna pakuksin mõned võimalikud ajad vestlemiseks (täpsustatud aeg) või (täpsustatud aeg). Soovi korral võite ka ise kohe märku anda, millised ajad klapiksid teie kalendriga.

Loodan teist peagi kuulda. Suur aitäh!

Heade soovidega

Nänsi Männik

E-mail

Telefoninumber

Lisa F. Tehisintellekti kasutamise deklaratsioon

Selle magistritöö autor kasutas tehisintellekti rakendusi ChatGPT ja Claude kolmel eesmärgil. Esiteks, teaduskirjanduse osas: haridusteemaliste terminite mõistmine ja tõlkimine inglise ja eesti keeles, asjakohaste ja valdkonda puudutavate uuringute leidmine; teiseks, anonümiseeritud intervjuude analüüsi toetamine kätte antud intervjuu teemade, alateemade analüüsikoodide põhjal, märkamata jäänud korduvate mõtete esile tõstmine ning koodide kokku koondamise võimalused; kolmandaks, kõrvalpilgu ja tagasiside küsimine: kirja pandud tekstis ebatäpsuste või puuduste leidmine, hinnangute andmine intervjuukavandile, mudelite kombineerimise võimalikkusele ja lahenduste paketele.

Lisa G. Lihtlitsents lõputöö elektroonseks avaldamiseks

Mina, Nänsi Männik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Eesti koolipidajate rolli tajumine koolides kiusamise ennetamisel ning kogemus sellesse panustamisel ja parimate praktikate rakendamisel,” mille juhendajad on Kristiina Treial ja Eike Siilbek reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Nänsi Männik

30.05.2026